

Łukasz Libowski

Uniwersytet Opolski, Polska
lukasz.damian.libowski@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6175-0823

„Odnawiajmy w sobie, bracia, piękno formy duchowej”. Kazania XVI–XXI Ryszarda ze św. Wiktora z jego *Liber exceptionum* – słowo wstępu i tłumaczenie

“Let us renew in ourselves, brothers, the beauty of the spiritual form.” Sermons by Richard of St Victor from His *Liber exceptionum* – Foreword and Polish Translation

ABSTRACT: This translation covers six sermons (from XVI to XXI) by Richard of St Victor (died 1173), one of the authors belonging to the school active in 12th-century Paris at the abbey of St Victor, which he included in the tenth book of the second part of his peculiar encyclopaedic work *Liber exceptionum*. The proposed translation of the sermons in question is accompanied by a selection of most indispensable concise remarks and a reprinted Latin textual version of the sermons so that the translation can be more easily compared with the original. The published sermons are an excellent example of a tropological reading of Sacred Scripture, i.e. its interpretation, which determines how a Christian should live, what their daily life praxis should look like. Thus, sermon XVI is a commentary to Ps 126(125):5, sermon XVII – to Ps 72(71):15, sermon XVIII – to Luke 1:31, sermon XIX – to Sir 44:16, sermon XX – to Sir 11:3, and finally sermon XXI – to Jer 17:14.

KEY WORDS: Richard of St Victor, *Liber exceptionum*, Victorines, sermons, tropology, allegoristics, symbolism

ABSTRAKT: Niniejsza praca translatorska poświęcona jest sześciu kazaniom Ryszarda ze św. Wiktora (†1173), jednego z autorów przynależących do szkoły działającej prężnie w XII-wiecznym Paryżu przy opactwie św. Wiktora, jakie włączył on do dziesiątej książki drugiej części swojego osobliwego, podręcznikowo-encyklopedycznego dzieła *Liber exceptionum*. Chodzi mianowicie o kazania od XVI do XXI. Proponuje się tutaj tłumaczenie rzeczonych *sermones* opatrzone garścią najniezbędniejszych, lapidarnych uwag. Przedrukowuje się tu jednocześnie ich wersję tekstualną łacińską,

aby przedkładaną translację łatwiej porównywać było z oryginałem. Publikowane kazania stanowią doskonały przykład tropologicznej lektury Pisma Świętego, a więc takiej jego interpretacji, w ramach której ustala się, jak chrześcijanin winien żyć, jak wyglądać powinna jego codzienna życiowa *praxis*. I tak kazanie XVI to komentarz do Ps 126(125),5, kazanie XVII – do Ps 72(71),15, kazanie XVIII – do Łk 1,31, kazanie XIX – do Syr 4,4,16, kazanie XX – do Syr 11,3, wreszcie kazanie XXI – do Jr 17,14.

SŁOWA KLUCZOWE: Ryszard ze św. Wiktora, *Liber exceptionum*, wiktoryni, kazania, tropologia, alegorystyka, symbolika

Spuścizna piśmiennicza autorów przynależących do szkoły działającej prężnie w XII-wiecznym Paryżu przy opactwie św. Wiktora¹ jest niezwykle obszerna i póki co, niestety, tylko w bardzo niewielkim stopniu czytelnikowi polskiemu znana, pomimo że polskich przekładów tekstów wiktoryńskich wraz z upływem czasu konsekwentnie przybywa². Praca niniejsza, translatorska właśnie,

- ¹ Na temat szkoły zob. np. Jean Longère, ed., *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au Moyen Age communications présentées au XIIIe Colloque d' Humanisme Médiéval de Paris (1986–1988)* (Paris: Brepols, 1991); Dominique Poirel, ed., *L'école de Saint-Victor de Paris: Influence et Rayonnement du Moyen Age à l'Époque Moderne*, Bibliotheca Victorina 22 (Turnhout: Brepols, 2010); Hugh Feiss and Juliet Mousseau, eds., *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris*, Brill's Companions to the Christian Tradition 79 (Leiden: Brill, 2017), <https://doi.org/10.1163/9789004351691>; Dominique Poirel et al., eds., *Omnium expetendorum prima est sapientia: Studies on Victorine Thought and Influence* (Turnhout: Brepols, 2021) (w tej publikacji zob. przede wszystkim artykuł D. Poirela: "Qu'est-ce que Saint-Victor?," 487–511); Dominique Poirel, "Przechadzając się po krążgankach u św. Wiktora... Prolog," trans. Marcin Jan Janecki, in *Mądrość wiktoryńów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, ed. Marcin Jan Janecki et al. (Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023), [w druku]; Dominique Poirel, "Wprowadzenie do filozofii wiktoryńskiej," trans. Marcin Jan Janecki, in *Mądrość wiktoryńów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, ed. Marcin Jan Janecki et al. (Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023), [w druku].
- ² Oto lista nowości – nie wymienia się tu przekładów zawartych w książce *Mądrość wiktoryńów*: Adam de Saint-Victor, *Sekwencje*, ed. Łukasz Libowski and Agnieszka Strycharczuk, trans. Tadeusz Gacia et al., with an introduction by Patrice Sicard and Agnieszka Strycharczuk, with a foreword by Tadeusz Gacia (Lublin: Wydawnictwo Academicum, 2023), <https://doi.org/10.52097/acapress.9788362475520>; Łukasz Libowski, "Ipsa quodammodo ecclesia primum baptizatur. Hugona ze Świętego Wiktora spojrzenie na rzeczywistość sakramentu poświęcenia kościoła: piąta część drugiej księgi jego *De sacramentis christianae fidei*," *Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars* 29, no. 1 (2023), 183–220, <https://doi.org/10.25167/l.s.4913>; Piotr Wilk, "To jest ten dom, w którym Chrystus chce się zatrzymać. Absalona ze Sprinckirsbach kazanie XXXIX na poświęcenie kościoła – przekład i komentarz," *Łódzkie Studia Teologiczne* 32, no. 4 (2024), 245–60, <https://doi.org/10.52097/lst.2023.4.254-260>; Łukasz Libowski and Mateusz Włosiński, "Nakazał zbudować sobie dom, by w nim odbywały się uroczystości zaślubin. Absalona ze Sprinckirsbach kazanie XL na poświęcenie kościoła," *Łódzkie Studia Teologiczne* 32, no. 4 (2023), 171–96, <https://doi.org/10.52097/lst.2023.4.171-196>.

poświęcona jest sześciu kazaniom Ryszarda ze św. Wiktora (†1173), jednego z czołowych myślicieli i pisarzy wiktoryńskich³, jakie włączył on do dziesiątej księgi drugiej części swojego osobliwego, podręcznikowo-encyklopedycznego dzieła *Liber exceptionum*⁴. Chodzi mianowicie o kazania od XVI do XXI⁵, kazania bowiem od I do XV z odnośnej księgi są już po polsku dostępne⁶.

org/10.52097/lst.2023.4.171-196; Łukasz Libowski, “Acharda ze św. Wiktora *Kazanie o narodzeniu błogostawionej Maryi*. Tłumaczenie z dodaniem najniezbędniejszych objaśnień,” *Ateneum Kapłańskie* 182, no. 1 (2024), 30–41.

³ Na temat Ryszarda i jego dzieła zob. np. Jean Châtillon, “Richard de Saint-Victor,” in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, ed. Marcel Viller, Ferdinand Cavallera, and Joseph de Guibert, vol. 13 (Paris: G. Beauchesne, 1987), 593–654; Kent Emery, “Richard of St. Victor,” in *A Companion to Philosophy in the Middle Ages*, ed. Jorge J. E. Gracia and Timothy B. Noone (Wiley-Blackwell, 2003), 588–94; Tomasz Pawlikowski, “Ryszard ze Świętego Wiktora,” in *Powszechna encyklopedia filozofii*, ed. Andrzej Maryniarczyk, vol. 8 (Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2007), 880–83; Roman Majeran and Jerzy Misiurek, “Ryszard ze Świętego Wiktora CRSA,” in *Encyklopedia katolicka*, ed. Edward Gigilewicz, vol. 17 (Lublin: TN KUL, 2012), 697–702; Wanda Bajor, “*Doctor contemplationis et amoris*. Ryszard ze św. Wiktora,” in *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, ed. Marcin Jan Janecki et al. (Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023), [w druku].

⁴ Richard de Saint-Victor, *Liber exceptionum: texte critique avec introduction, notes et tables*, ed. Jean Châtillon, Textes Philosophiques du Moyen Âge 5 (Paris: Vrin, 1958). Po polsku dysponujemy na chwilę obecną, nie licząc przekładów kazań wymienianych w przyp. 6, tłumaczeniami pięciu ksiąg z pierwszej części dzieła: Ryszard ze Świętego Wiktora, “O początku i podziale sztuk,” trans. Łukasz Libowski, in *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, ed. Marcin Jan Janecki et al. (Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023), [w druku]; Łukasz Libowski, “Ryszarda ze św. Wiktora *O przedmiocie pisma światowego i boskiego* (*Liber exceptionum*, cz. I, ks. II). Wstęp, przekład, komentarz,” *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15, no. 4 (2023), 127–46, <https://doi.org/10.12775/bpth.2022.021>; Łukasz Libowski and Piotr Wilk, “Ryszarda ze Świętego Wiktora *Poczet cesarzy rzymskich od Oktawiana do Trajana*, czyli przekład księgi szóstej z pierwszej części jego *Libri exceptionum*,” *Łódzkie Studia Teologiczne* 30, no. 1 (2021), 63–83; Łukasz Libowski and Piotr Wilk, “Ryszarda ze Świętego Wiktora *Poczet cesarzy rzymskich od Trajana do Konstantyna Wielkiego*, czyli przekład księgi siódmej z pierwszej części jego *Libri exceptionum*,” *Łódzkie Studia Teologiczne* 30, no. 3 (2021), 117–38; Łukasz Libowski and Piotr Wilk, “Ryszarda ze Świętego Wiktora *Poczet cesarzy rzymskich od Konstantyna Wielkiego do Zenona*, czyli przekład księgi ósmej z pierwszej części jego *Libri exceptionum*,” *Łódzkie Studia Teologiczne* 30, no. 4 (2022), 91–107.

⁵ Richard de Saint-Victor, *Liber exceptionum*, 406–15.

⁶ Oto stosowna lista tłumaczeń: Łukasz Libowski, “*Studeamus, fratres carissimi, studeamus tam gloriosae civitatis cives esse*. Trzy kazania Ryszarda ze Świętego Wiktora z jego *Liber exceptionum* [II, X, 1–3] – wstęp, przekład, komentarz,” *Littera Antiqua* 15 (2020), 4–33; Piotr Wilk, “Ryszard ze św. Wiktora, Sermo IV: Życie nasze jest jak morze – wstęp, komentarz, przekład,” *Świdnickie Studia Teologiczne* 19 (2022), 149–58; Łukasz Libowski,

Proponuje się tutaj tłumaczenie rzeczonych *sermones* opatrzone garścią najniezbędniejszych wyłącznie, lapidarnych uwag. Przedrukowuje się tu jednocześnie ich wersję tekstualną łacińską, aby przedkładaną translację łatwiej porównywać było z oryginałem.

Kazania Ryszarda, zarówno te prezentowane poniżej, jak i wszystkie pozostałe, które zdołano dotychczas spolszczyć – a tyczy się to zapewne i tych wciąż jeszcze nieprzełożonych – zachwycają czytelnika swoją harmonią⁷. Jak się wydaje, zasadnym jest mówić o dwóch głównych, oczywiście głęboko ze sobą sprzężonych, wymiarach tej harmonii, formalnym i treściowym. Nie chcąc wchodzić w szczegóły, celem pierwszej, wstępnej charakterystyki *sermones* Ryszardowych rzecz można tak: myśl wyrażona w nich została jasno i zwięźle.

Myśl ta jest bowiem przede wszystkim doskonale, a bardzo prosto, standardowo, zorganizowana. Zaraz na początku każdej homilii, przytoczywszy krótki cytat z Pisma Świętego, Ryszard precyzyjnie wskazuje, jakiemu zagadnieniu będzie ona poświęcona, oraz sposób, w jaki zagadnienie to zostanie w niej podjęte. Potem we właściwej części mowy, w której rozpracowuje obrany temat, znakomicie, bo konsekwentnie, dystrybuuje przeznaczone do prezentacji poszczególne treści szczegółowe. Wreszcie, podsumowując swój wywód, wiedziony intuicją doświadczonego dydaktyka, formułuje zgrabne streszczenie przedkładanego materiału, w którym przypomina to, co najważniejsze. Oczywiście stwierdzenie, że myśl Ryszarda, jaką umieścił on w swoich kazaniach, jest uporządkowana, należy łączyć także z faktem, iż jest to myśl wyrażana i przekazywana w oparciu o obrazy. To obrazy wszakże, wokół których ona się snuje, będące jakby konstrukcjami, na których ona się zasadza i buduje, z których

“Studeamus ergo, fratres, [...] domum cordis nostri intrare. Kazanie adwentowe Ryszarda ze Świętego Wiktora [*Liber exceptionum*, II, X, 5],” *Nowiny Raciborskie* 29, no. 49 (2021), 8; Piotr Wilk, “Przymioty świętego. *Sermones VI–VIII* Ryszarda ze św. Wiktora – wstęp, przekład, komentarz,” *Łódzkie Studia Teologiczne* 31, no. 4 (2022), 133–44, <https://doi.org/10.52097/lst.2022.4.133-144>; Łukasz Libowski and Piotr Wilk, “‘O, szczęśliwa oblubienico Boga, duszo człowieka sprawiedliwego!’ Kazania dziewiąte, dziesiąte i jedenaste Ryszarda ze Świętego Wiktora z jego *Liber exceptionum* – wstęp i przekład,” *Przegląd Tomistyczny* 28 (2022), 7–25; Łukasz Libowski, “*Zbieraj owoce Boskich ksiąg i nimi się tucz, od nich tyj!* Ryszarda ze św. Wiktora kazanie XXII z jego *Liber exceptionum* – wstęp, przekład, komentarz,” *Ateneum Kaptłańskie*, [w druku]. Nad przekładem kazań od XII do XV pracuje Piotr Wilk.

⁷ Por. Libowski and Wilk, “O, szczęśliwa oblubienico Boga, duszo człowieka sprawiedliwego!,” 8–10. W tym kontekście zob. także: Łukasz Libowski, “Studzy harmonii. Sekwencja *Ex radice caritatis* Adama ze św. Wiktora jako wiktoryński program życia,” in *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, ed. Marcin Jan Janecki et al. (Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023), [w druku].

jakby wyrasta, zapewniają jej spójność, wprowadzają w nią określony ład. Lecz nie tylko o dobrą organizację komponowanego przez się tekstu dba wiktoryński kaznodzieja. Troska się również o zwartość kolejnych układanych przez siebie zdań. Są one bowiem raczej krótkie i mają swój rytm. Co więcej, można chyba także mówić o jakiejś ich melodyjności, ponieważ widać wyraźnie, iż wielką wagę przykładu Ryszard do eufonii wybieranych przez się i zapisywanych obok siebie w następujących po sobie frazach słów. Gdy zaś chodzi o ornamentykę, to skonstatować należy, że nie jest jej ani za mało, ani za dużo. Jest jej dokładnie tyle, ile potrzeba, by powstało u odbiorcy wrażenie wytwornej naturalności czy też eleganckiej swobody⁸.

A chociaż, jak powiedziano, znamionują homilie Ryszardowe *claritas* i *brevitas*, wiktoryn zawiera w nich materię nader wyrafinowaną i skomplikowaną. Stanowi ją, najogólniej mówiąc, opowieść o dynamice życia duchowego, do prowadzenia jakiego, zgodnie z nauką doktryny chrześcijańskiej, wezwany jest każdy człowiek; stanowi ją, mówiąc inaczej, opowieść o tym, jak człowiek-chrześcijanin winien żyć, by u kresu swoich ziemskich dni mógł zostać przyjęty do szczęścia niebieskiego – opowieść ta jest zatem kapitalnym przykładem tropologicznej interpretacji Pisma Świętego⁹. Owa wspaniała, wielka opowieść o chrześcijańskiej *praxis* rozpada się jednak u Ryszarda, przynajmniej w kolekcji jego *sermones*, na wiele opowieści pomniejszych. W konsekwencji w każdej z nich przedstawiony jest jeden z odcinków drogi człowieka do zbawienia, jeden z aspektów procesu podążania człowieka do Boga, scalania i jednoczenia się człowieka z Bogiem¹⁰. Każde zaś z tychże przedstawień związane jest z jakimś obrazem – bywa, że z jednym tylko, a bywa także, że z kilkoma obrazami jednocześnie. Wydobywa Ryszard wszystkie owe obrazy, naturalnie, z Pisma Świętego, z przytaczanych przez siebie biblijnych cytatów, a zarazem z tradycji chrześcijańskiej, w tym

⁸ Por. Libowski and Wilk, „O, szczęśliwa oblubienico Boga, duszo człowieka sprawiedliwego!,” 9–10. Na temat środków wyrazu, jakich Hugon ze św. Wiktora używa w swoim dziełku *De verbo Dei*, przeczytać można w następującym tekście w paragrafie „Szata językowa”: Paulina Chojnacka and Marcin Jan Janecki, „*De Verbo Dei* Hugona ze św. Wiktora. Wprowadzenie i przekład,” *Biblica et Patristica Thoruniensia* 12, no. 3 (2019), 309–13, <https://doi.org/10.12775/bpth.2019.017>. Wydaje się, iż srodki, po jakie sięga swoich w kazaniach Ryszard, są podobne do tych, którymi Hugon szafuje w *De verbo Dei*.

⁹ Na czym polega tropologiczna lektura Biblii, tłumaczy Ryszard w drugiej księdze pierwszej części *Liber exceptionum*: „Tropologię uprawia się wtedy, kiedy czytając o tym, co się stało, rozpoznajmy, co potrzeba nam czynić”; cyt. za: Libowski, „Ryszarda ze św. Wiktora *O przedmiocie pisma światowego i boskiego*,” 133.

¹⁰ Por. Libowski and Wilk, „O, szczęśliwa oblubienico Boga, duszo człowieka sprawiedliwego!,” 10.

z pism przede wszystkim ojców Kościoła¹¹. Zasadnym wydaje się w tym miejscu twierdzenie, że w odniesieniu do poszczególnych podejmowanych przez siebie w kazaniach zagadnień Ryszard najwyczejniej myśli obrazem czy obrazami¹². Fakt ten sprawia, że to, co wiktoryn ma na dany temat do powiedzenia, jego czytelnik czy słuchacz szybko sobie przyswaja i zapamiętuje – można tedy chyba mówić o mnemotechnicznej funkcji wykorzystywanego przez Ryszarda w przepowiadaniu obrazowania.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że Ryszard ze św. Wiktora zalicza się do grona mistrzów średniowiecznej *ars praedicandi*. Na bliższe, wieloaspektowe przyjrzenie się jego twórczości kaznodziejskiej z całą pewnością przyjdzie jeszcze

¹¹ Warto w tym kontekście wymienić trzy dzieła średniowieczne będące swoistymi leksykonami symboli biblijnych, wskazującymi znaczenia poszczególnych przedmiotów: chodzi o *Formulae spiritalis intelligentiae* Euchariusza z Lyonu (†450), *Clavis* Pseudo-Melitona z Sardes (VIII w.) oraz o *Allegoriae totius Scripturae* Pseudo-Garniera z Langres (†1225) – dzieła pierwsze i trzecie od roku zaledwie dostępne są po polsku: Euchariusz z Lyonu, „Zasady rozumienia duchowego,” in *Dzieła egzegetyczne: Zasady rozumienia duchowego: Wyjaśnienia*, Euchariusz z Lyonu, ed. and trans., with an introduction, by Tomasz Skibiński, Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy 84 (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2023), 39–106; Pseudo-Garnier z Langres, *Średniowieczny słownik symboliki biblijnej: Pseudo-Garnier z Langres: Alegoryczne interpretacje całego Pisma Świętego*, ed., trans., and comm., with an introduction, by Krzysztof Bardski and Dominika Budzanowska-Weglenda (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2023). Na temat wymienionych dzieł zob. np. następujące prace: Tomasz Skibiński, *L'interpretazione della scrittura in Eucherio di Lione* (Roma: Pontificia Università Lateranense, 1995); Krzysztof Bardski, „Clavis Pseudo-Melitona z Sardes – wczesnośredniowieczny słownik ponaddosłownej symboliki biblijnej,” *Warszawskie Studia Teologiczne* 20, no. 1 (2007), 95–101; Krzysztof Bardski, „Wstęp,” in *Średniowieczny słownik symboliki biblijnej: Pseudo-Garnier z Langres: Alegoryczne interpretacje całego Pisma Świętego*, Pseudo-Garnier z Langres, ed., trans., and comm., with an introduction, by Krzysztof Bardski and Dominika Budzanowska-Weglenda (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2023), 11–31; ponadto zob. także: Krzysztof Bardski, *Pokarm i napój miłości: Symbolizm w ponaddosłownej interpretacji Biblii w tradycji Kościoła*, Rozprawy i Studia Biblijne 16 (Warszawa: Vocatio, 2004); Krzysztof Bardski, *Słowo oczyma Gołębiczy: Metodologia symboliczno-alegorycznej interpretacji Biblii oraz jej teologiczne i duszpasterskie zastosowanie* (Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 2007). Można by porównać, co piszą o znaczeniu wybranych przedmiotów Euchariusz, Pseudo-Meliton oraz Pseudo-Garnier i jak te same przedmioty interpretuje Ryszard.

¹² Libowski and Wilk, „O, szczęśliwa oblubienico Boga, duszo człowieka sprawiedliwego!,” 8; zob. także: José Ortega y Gasset, „Dwie wielkie metafory (w dwusetną rocznicę urodzin Kanta),” in *Dehumanizacja sztuki i inne eseje*, José Ortega y Gasset, trans. Piotr Niklewicz (Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA, 1996), 144–63.

czas, kiedy jego spuścizna literacka zostanie lepiej poznana¹³. Tymczasem zaś, ażeby przygotować się do ich lektury, wypada dokonać przeglądu treści zamieszczonej w udostępnianych niniejszym w szacie polskiej sześciu jego homiliach.

Wszystko, co czynić powinien człowiek wierzący, w kazaniu XVI przyrównane jest do orki pługiem. Każdy element pługa oznacza jakąś cnotę chrześcijanina, mianowicie: słupica – wiarę, grządziel – nadzieję, rączka – miłość zarówno do przyjaciół, jak i do nieprzyjaciół, okładnica – posłuszeństwo, kółka – naukę Staro- i Nowego Testamentu, nóż i lemiesz – zdrowy rozum i zdrowy intelekt, jarzmo – bojaźń Bożą, rzemienie – wskazania prawa Bożego, woły – pięć zmysłów ciała, oścień – zadrażnianie ciała. Zadaniem wierzącego, poucza więc Ryszard, jest oranie ziemi, czyli siebie samego. Wierzący musi zorać siebie trzy razy, czyli musi trzy razy skruszeć. Winien też ziemi, którą stanowi, dostarczyć nawozu, a więc powinien rozpamiętywać swoje grzechy. Do tak przygotowanej ziemi może wreszcie złożyć nasiona, którymi są Boże dary. Składa te nasiona w ziemi, kiedy żywi miłość i kiedy jego działanie przyjmuje stosowną postać. Warto zauważyć, iż w toku wywodu wypełniającego streszczane kazanie, kiedy mowa jest o tworzących Pismo Święte dwóch Testamentach, pojawia się semiotyczne rozróżnienie na *significantia* i *significata*. Rzecz jest o tyle ciekawa, że wprost odpowiada współcześnie stosowanemu podziałowi na znaczące i oznaczane.

Sermo XVII to kazanie bożonarodzeniowe. Niewykluczone, iż przeznaczone ono było na dzień uroczystości Objawienia Pańskiego. W kazaniu tym wyróżnić można przynajmniej dwie części. W pierwszej mowa jest o nowonarodzonym dziecięciu Jezus. Za Księgą Izajasza Ryszard wymienia tu sześć jego tytułów, każdy z nich krótko objaśniając, to znaczy wskazując, co, a zatem jaki przymiot Boży, oznacza: „Przedziwny”, „Doradca”, „Bóg”, „Mocarz”, „Ojciec wieku przyszłego”, „Księżę pokoju”¹⁴. Drugą część swojej wypowiedzi kaznodzieja zaczyna od stwierdzenia, że nowonarodzonym Jezusowi dane zostanie ze złota, kadzidła i mirry Arabii. Określiwszy, że złoto symbolizuje wiarę, kadzidło dobrą sławę, a mirra niezapalenie ciała, koncentruje swoją uwagę na mirrze. Rozróżnia

¹³ Warto zauważyć, iż całej wiktoryńskiej spuściznie kaznodziejskiej przygląda się obecnie Marguerite Vernet, przygotowując pod kierunkiem D. Poirela rozprawę doktorską *Saint-Victor et la prédication, d'Hugues à Thomas Gallus (XII–XIII siècle): une école de communication religieuse*. Przy okazji prowadzonych przez siebie badań Vernet napisała artykuł o eklezjologii zawartej w kazaniach Absalona ze św. Wiktora na kapitule generalnej: Marguerite Vernet, „Les sermons in generali capitulo d'Absalon de Saint-Victor: Réflexions sur la prédication victorine de la fin du XIIe siècle,” in *Omnium expetendorum prima est sapientia: Studies on Victorine Thought and Influence*, ed. Dominique Poirel et al. (Turnhout: Brepols, 2021), 227–43.

¹⁴ Zob. Iz 9,6.

jej dziesięć rodzajów, przyporządkowując do nich dziesięć aktów człowieka wierzącego: ból, strach, skruchę, wyznanie grzechów, zadośćuczynienie, ćwiczenie, trud, posłuszeństwo, współcierpienie i cierpienie.

Homilię XVIII ułożył Ryszard na Zwiastowanie Pańskie. Jako punkt wyjścia przyjął w niej zdanie, w którym zgodnie z opowiadaniem ewangelijnym Łukaszowym archanioł Gabriel objawił Maryi wolę Bożą względem jej osoby. W konsekwencji wiktoryn wzywa każdego ze swoich słuchaczy czy, szerzej, odbiorców, aby był mężem duchownym, czyli by był matką Chrystusa. Być zaś matką Chrystusa znaczy dlań Chrystusa po pierwsze poczynąć, po drugie nosić – chodzi oczywiście o ciążę – po trzecie rodzić, po czwarte natomiast posiadać. Poczynąć Chrystusa to, zdaniem Ryszarda, tyle, co wierzyć; nosić go w swoim łonie – tyle, co mieć wolę ukierunkowaną na dobro; rodzić go – tyle, co dobrze postępować; wreszcie posiadać go – tyle, co otrzymać nagrodę wieczną. W dalszej części wywodu kaznodzieja porównuje człowieka wierzącego do witrażu, poszczególne elementy okna witrażowego zestawiając z określonymi właściwościami czy też zadaniami człowieka wiary. Ostatecznie idzie o to, oznajmia Ryszard, „abyśmy napromieniowani zostali promieniem słońca sprawiedliwości i w sposób duchowy poczęli, abyśmy nosili i porodzili Chrystusa, syna Dziewicy Maryi – i byśmy doszli tak do radości nagrody wiecznej”.

Kazanie XIX powstało najprawdopodobniej z okazji liturgicznego wspomnienia któregoś ze świętych biskupów albo, bo i taka możliwość istnieje, jako kazanie wspólne na wspomnienia świętych biskupów. Czczonego duchownego uznaje tu Ryszard za wielkiego kapłana – wielkiego w czterech aspektach: urzędu, zasługi, nagrody i pomocy. Tę zaś jego wielkość przyrównuje kolejno do: gwiazdy porannej, księżyca, słońca, tęczy, cedru, cyprysu, róży, lilii, kadzidła, ognia oraz złotego naczynia, każde z tych porównań nieco rozwijając, czyli wskazując cnotę, jaką ono dlań oznacza. Swoje rozważania kaznodzieja wieńczy skierowanym do konfratrów, którzy go słuchają, apelem: „Bądźmy i my, bracia, kapłanami podług miary naszej naśladowającymi tegoż kapłana, przyozdobionymi powyższymi cnotami, skrzepowanymi Boskimi obowiązkami”.

Niezwykle interesującym okazuje się *sermo* XX. Człowiek wierzący porównany jest w nim do pszczoły. Z tego porównania kaznodzieja się tłumaczy. Jak bowiem stanowią dla nas pouczenie, powiada, różne czyny bohaterów Pisma Świętego, tak przykładu cnoty mogą nam dostarczyć choćby i najmniejsze ze stworzeń. Ryszard zauważa, że pszczoła jest doprawdy niewielka – i dalej: że w swojej pracy używa wody, że się gniewa, że potrafi uządlić, że nie spółkuje, że wytwarza воск i miód, że ma odnóża i skrzydełka, że brzęczy, że podąża za wodzem, wreszcie zaś że jest szybka w locie. A każdej z tych pszczelich właściwości wiktoryn przypisuje stosowną cnotę, jaką rozwijać winien w sobie

chrześcijanin. Są to: pokora, skrucha, sprawiedliwość, kara, wstrzemięźliwość, ukazywanie dobrego przykładu, miłość, szlachetne postępowanie, kontemplacja, dziękczynienie, naśladowanie kogoś lepszego od siebie, sprawne praktykowanie cnoty i dobrych uczynków.

Homilię XXI otwiera obraz zdrowia i choroby: na początku, stwierdza Ryszard, człowiek, trwając w stanie pierwotnej sprawiedliwości, był zdrowy, ale potem, popełniając grzech i zaciągając na siebie winę, zachorował. Skutkiem tego wszystkie jego członki cierpią teraz niemoc. I tu stawia wiktoryn zasadnicze dla tego kazania pytanie: „Czy wolno powiedzieć o człowieku, że ma członki duchowe?”. Oczywiście wolno, odpowiada Ryszard i przystępuje do rozbudowania swojej odpowiedzi. Wylicza zatem kolejne członki ludzkiego ciała, zestawiając je z poszczególnymi członkami duchowymi, którymi są dla niego cnoty. Przykładowo: oczy oznaczają według niego kontemplację, nozdrza – rozróżnienie, uszy – posłuszeństwo, usta – pojętność, zęby – medytację, język – piękno wymowy.

* * *

Ryszard ze św. Wiktora
Liber exceptionum – część II – księga X
 Kazania XVI–XXI¹⁵

Kazanie XVI
 We łzach siejemy, żąć będziemy w radości¹⁶

Qui seminant in lacrimis, in exultatione metent.

„Którzy we łzach sieją, żąć będą w radości”¹⁷.

¹⁵ Podstawa przekładu: Richard de Saint-Richard de Saint-Victor, *Liber exceptionum*, 406–15. Występujące w tekście cytaty biblijne tłumaczy się tutaj samodzielnie, aby dobrze wkomponowały się w prowadzone przez Ryszarda w ramach kazań wywody. Sigła biblijne podawane są za Biblią Tysiąclecia (wyd. 4).

¹⁶ Tytuły tłumaczonych niniejszym homilii pochodzą od tłumacza. Tłumacz proponuje tutaj także, celem ułatwienia ich lektury, podział tekstów wybranych do przekładu kazań na akapity.

¹⁷ Ps 126(125),5.

<p>Fratres, qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. Bonum igitur et multum seminemus, si bonum et multum metere desideramus. Seminemus in merito, prout metere desideramus in premio.</p>	<p>Bracia, „kto skąpo sieje, ten i skąpo żąć będzie; a kto sieje pośród błogostawieństw, ten i pośród błogostawieństw żąć będzie”¹⁸. Sialibyśmy więc dobrze i wiele, gdybyśmy dobrze i wiele pragnęli żąć. Sialibyśmy w porządku zastugi, gdybyśmy żąć pragnęli w porządku nagrody.</p>
<p>Queramus aratrum et utensilia aratri, longum lignum quod rustici hagam vocant, lignum bifidum per quod aratrum manibus tenetur, et cetera que causa brevitatis exponendo ponemus.</p>	<p>Zatroszczmy się przeto o pług i o elementy pługa: drzewce długie, które wieśniacy nazywają grzędziel¹⁹, drzewce dwudzielne, które pozwala trzymać pług rękoma, oraz o wszystko inne, co wymienimy, bacząc, by wyliczenie było krótkie.</p>
<p>Pes aratri super quem cetera fabrica consistit, fides est, que aliarum est origo radixque virtutum. Lignum longum quod in longum extenditur, quod hagia voce rustica nominavimus, spem significat, de cuius longitudine scriptum est: <i>Sperastis in Domino in seculis eternis, in Domino Deo forti in perpetuum</i>. Manubrium quod bifurcum est et utraque manu tenetur, caritatem demonstrat, quam dextra tenemus dum benefacimus amicis, sinistra dum benefacimus inimicis. Aures aratri virtutem expriment obediencie, quia auribus audimus et obedimus. Rote scientiam duum significant Testamentorum: recte namque per rotas Testamenta figurantur, que quasi deorsum tangunt terram per historiam, et sursum levantur per allegoriam; deorsum deponuntur per sensum carnalem, sursum levantur per sensum spiritualem; deorsum per significantia, sursum per significata. Vomer et cultrum, quibus scinditur terra et aperitur, rationem et intellectum designant, per que occulta creaturarum et obscura Scripturarum rimamur et evolvimus.</p>	<p>Słupica²⁰ pługa, na której wspiera się cała konstrukcja, to wiara, która jest źródłem wszystkiego i korzeniem cnót. Drzewcem długim, które rozciąga się na długość i które nazwaliśmy wieśniaczym słowem „grzędziel”²¹, oznacza nadzieję, o długości której napisano: „Złożyliście nadzieję w Panu na wieki wieczne – w Panu Bogu mocnym na wieczność”²². Rączka, która jest dwudzielna i którą trzyma się obydwoma rękoma, wskazuje na miłość, którą trzymamy prawicą, kiedy wyświadczamy dobro przyjacielom, i lewicą, kiedy wyświadczamy dobro nieprzyjaciołom. Uszy pługa²³ wyrażają cnotę posłuszeństwa, ponieważ dzięki uszom słyszemy i jesteśmy posłuszni. Koła oznaczają wiedzę dwóch Testamentów: słusznie zaś koła wyobrażają Testamenty, jako że na dole Testamenty jakby dotykają ziemi przez historię i unoszą się w górę przez alegorię; na dół zrzuca je zmysł cielesny, w górę unosi je zmysł duchowy; na dół zrzuca je oznaczające, w górę unosi je oznaczane. Lemiesz i nóż, którymi nacinana i otwierana jest ziemia, oznaczają rozum i intelekt, dzięki którym badamy i rozwiązujemy, co ukryte w stworzeniach i co niejasne w Pismach.</p>

¹⁸ 2 Kor 9,6.

¹⁹ Łac. *hagia* – trudno ustalić znaczenie tego rzeczownika.

²⁰ Łac. *pes* – noga.

²¹ Łac. *hagia*.

²² Iz 26,4.

²³ Chodzi o okładnicę.

<p>Jugum, quod cervices premit, pondus divini timoris exprimit, quod mentibus nostris imponitur ne sensus noster per elationem contra Dominum erigatur. Vincula, quibus jugum ligatur, precepta divine legis sunt; de contemptore hujus jugi et horum vinculorum scriptum est: <i>A seculo excussisti jugum, rupisti vincula; dixisti: Non serviam</i>. Boves qui in arando laborant sunt sensus corporales, qui propter utrumque sexum duplicati decem fiunt: qui bene dicuntur esse boves per maturitatem, non tauri per dissolutionem; boves per continentiam, non tauri per lasciviam. Stimulus quo punguntur afflictio corporis est, in vigiliis, in jejuniis, et ceteris hujusmodi.</p>	<p>Jarzmo, które uciska karki, wyraża ciężar Bożej bojaźni, który nakłada się na nasze umysły, aby rozum nasz przez pychę nie powstał przeciwko Panu. Powrozy, którymi wiąże się jarzmo, są wskazaniem Boskiego prawa; o wgardzicielu tegoż jarzma i tychże powrozów napisane zostało: „Przed wiekiem zrzuciłeś²⁴ jarzmo i rozerwałeś powrozy; powiedziałeś: «Nie będę służył»²⁵. Woły, które trzudzą się przy orce, to zmysły cielesne – ponieważ przez wzgląd na dwojaką płć trzeba je podwoić, jest ich dziesięć; a słusznie mówi się, że są one wołami, a nie bykami: wołami przez dojrzałość, a nie bykami przez rozwiązłość, wołami przez powściągliwość, a nie bykami przez lenistwo. Ościeniem, którym się kłuje, jest zdręczanie ciała poprzez czuwania, posty i inne tego rodzaju praktyki.</p>
<p>Terra quam debemus arare nosmetipsi sumus, quos debemus arare per compunctionem que nascitur de scrutatione peccatorum nostrorum, binare per compunctionem que oritur de consideratione celestium donorum nobis collatorum, tertiare quoque per compunctionem que generatur ex pregustatione futurorum bonorum. Debemus etiam fimare terram istam per memoriam antiquarum et iniquarum conversationum nostrarum: quasi namque de singulis mansiunculis animalium nostrorum fimum super terram nostram ducimus, dum quecumque que in preteritis conversationibus carnaliter et bestialiter egimus ad memoriam plangendo revocamus. Et quasi per partes spargimus, dum singula male acta pro loco, pro tempore, pro qualitate et quantitate discutimus.</p>	<p>Ziemią, którą powinniśmy orać, jesteśmy my sami, których orać powinniśmy przez skruchę, jaka rodzi się z drobniogowego badania naszych grzechów – i jeszcze raz przez skruchę, jaka powstaje wskutek rozważania dawanych nam niebieskich darów – i po raz trzeci przez skruchę, jaka bierze się z uprzedniego kosztowania dóbr przyszłych. Trzeba nam również ową ziemię pamięcią o starym i nieprawym sposobie naszego życia nagnoić: jak bowiem z poszczególnych komór naszych zwierząt wynosimy gnój, okładając nim naszą ziemię, tak też z żalem przywołujemy na pamięć wszystko to, co w poprzednim naszym życiu czyniliśmy cielesnie i zwierzęco. I jak rozsypujemy gnój kawałkami, tak każdy jeden zły czyn rozpatrujemy pod względem miejsca, czasu, jakości i ilości.</p>

²⁴ Czasownik ten nie jest częścią cytatu biblijnego, dodaje go Ryszard.

²⁵ Jr 2,20.

<p>Habemus itaque, fratres, per fidem pedem aratri, hagiā per spem, manubrium per caritatem, dextrum cornu ejus per dilectionem amicorum, sinistrum per dilectionem amicorum, sinistrum per dilectionem inimicorum, aures aratri per obedientiam, rotellas per utriusque Testamenti scientiam, cultrum et vomerem per sanam rationem et sanum intellectum, jugum per timorem divinum, corrigias per precepta legis, boves per quinque sensus corporis, stimulum per afflictionem carnis, araturam triplicem per triplicem compunctionem, fimaturam per peccatorum recordationem. Semina autem nostra sunt dona divina, vas in quo ea servamus intellectus et sensus spiritualis est. Ista semina terre mandamus quando ea affectui et effectui mancipamus, affectui per dilectionem, effectui per operationem.</p>	<p>Mamy tedy, bracia, w wierze – słupec²⁶ pługa, w nadziei – grządzieł, w miłości – rączkę, w miłości przyjaciół – jej uchwyt²⁷ prawy, w miłości nieprzyjaciół – jej uchwyt lewy²⁸, w posłuszeństwie – uszy pługa²⁹, w wiedzy obydwu Testamentów – kółka, w zdrowym rozumie i zdrowym intelekcie – nóż i lemiesz, w Bożej bojaźni – jarzmo, we wskazaniach prawa – rzemienie, w pięciu zmysłach ciała – woty, w dręczeniu ciała – oścień, w potrójnej skrusze – potrójną orkę, w rozpamiętywaniu grzechów – nawóz. Nasionami zaś naszymi są dary Boże, a korcem, w którym je przechowujemy, są intelekt i zmysł duchowy. Nasiona te powierzamy ziemi, kiedy oddajemy je uczuciu i skutkowi³⁰: uczuciu przez miłość, skutkowi natomiast przez działanie.</p>
<p>In lacrimis seminamus, in exultatione metemus: seminamus in lacrimis, quia omnes qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patiuntur, metemus in exultatione, quia gaudebimus in retributione. Quod ipse prestare dignetur, qui vivit et regnat.</p>	<p>We łzach siejemy, żąc będziemy w radości: siejemy we łzach, ponieważ „wszyscy, którzy żyć chcą pobożnie w Chrystusie, cierpią³¹ prześladowanie”³²; żąc będziemy w radości, ponieważ ucieszymy się zapałą. Której udzielić niechaj raczy nam ten, co żyje i króluje.</p>

²⁶ Łac. *pes* – noga.

²⁷ Łac. *cornu* – róg.

²⁸ Łac. *sinistrum per dilectionem amicorum, sinistrum per dilectionem inimicorum*: pierwszej części tej frazy nie przetłumaczono, jako że ewidentnie nie zgadza się ona z logiką Rysardowego wywodu, wydając się pomyłką.

²⁹ Łac. *aures aratri* – uszy pługa.

³⁰ W tekście łacińskim występuje tu nieprzetłumaczalna gra słów: *affectui* – *effectui*.

³¹ Również ten czasownik nie jest częścią cytatu z Pisma Świętego, pochodzi od Rysarda.

³² 2 Tm 3,12.

Kazanie XVII

Narodzonemu Panu ofiarujmy i my, bracia, złoto, kadzidło i mirrę

<i>Vivet, et dabitur ei de auro Arabiae.</i>	„Żył będzie i zostanie mu dane ze złota Arabii” ³³ .
Quis est qui vivet, et cui dabitur de auro Arabiae? Puer qui <i>natus est nobis, et filius qui datus est nobis, cujus nomen Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis</i> : Admirabilis gloria, Consiliarius sapientia, Deus natura, Fortis potentia, Pater misericordia, Princeps justitia.	Kim jest ten, kto żył będzie i komu dane zostanie ze złota Arabii? To dziecię, które „nam się narodziło, i syn”, który „został nam dany”, którego „imię «Przedziwny», «Doradca», «Bóg», «Mocarz», «Ojciec wieku przyszłego», «Księżę pokoju»” ³⁴ : Przedziwny – co do chwały, Doradca – co do mądrości, Bóg – co do natury, Mocarz – co do potęgi, Ojciec – co do miłosierdzia, Księżę – co do sprawiedliwości.
Admirabilis gloria, quia et angeli pre nimia admiratione glorie ejus in ipsum prospicientes deficiunt et cantant, dicentes: <i>Pleni sunt celi et terra majestatis glorie tue.</i>	Przedziwny – co do chwały, ponieważ i aniołowie dla wielce przedziwnej Jego chwały, wpatrując się Weń, omdlewają i śpiewają, mówiąc: „Pełne są niebiosa i ziemia majestatu chwały twojej” ³⁵ .
Consiliarius sapientia, quia est Angelus magni consilii, qui hominem in invio infidelitatis et iniquitatis errantem ad viam veritatis et equitatis reduxit.	Doradca – co do mądrości, ponieważ jest Aniołem znakomitej rady, który człowieka błądzącego po bezdrożu niewierności i nieprawości sprowadził na drogę prawdy i sprawiedliwości.
Deus natura, quia deitatem habet per naturam, et aliis tribuit esse deos per gratiam.	Bóg – co do natury, ponieważ posiada bóstwo z natury, innym natomiast daje, by byli bogami z łaski.
Fortis potentia, quia principem hujus mundi custodientem atrium suum, id est mundum, potenter debellavit, et vasa ejus, id est animas in quibus iniquitatem posuerat, ad vitam tamen predestinatas, diripuit, et ipsum ejecit et alligavit, ne	Mocarz – co do potęgi, ponieważ księcia tego świata strzegącego swego dziedzińca ³⁶ , to jest świata, potężnie zwyciężył ³⁷ i naczynia jego, to jest dusze, w których rozkrzewił był nieprawość, które jednak przeznaczone zostały do

³³ Ps 72(71),15.

³⁴ Iz 9,6. Cudzysłowy odwzorowują oznaczenie cytatu w edycji.

³⁵ Fragment śpiewu „Święty, Święty, Święty” wykonywanego w czasie mszy świętej; to część modlitwy eucharystycznej, która następuje po prefacji.

³⁶ Łac. *atrium* – centralne pomieszczenie domu rzymskiego, wokół którego rozmieszczone były pokoje mieszkalne; najczęściej dach przykrywający to pomieszczenie miał otwór (*compluvium*), z kolei na środku tego pomieszczenia znajdował się zbiornik na wodę deszczową (*impluvium*).

³⁷ Por. Łk 11,21.

<p>more antiquo in homine dominetur donec in tempore Antichristi ad modicum ipsius permissione solvatur, et postea cum suis in die iudicii in infernum redigatur.</p>	<p>życia, złupić³⁸, jego samego odrzucając i związując, aby dawnym sposobem nie panował w człowieku, póki w czasie Antychrysta, za jego zgodą, na krótką chwilę nie zostanie rozwiązany, a później w dzień sądu wraz ze swoimi do piekła wtrącony³⁹.</p>
<p>Pater misericordia, quia paterna pietate ad nos venit, et nos redemit, et justificavit, et beatificavit: venit per humanitatem, redemit per passionem, justificavit per gratiam, beatificabit per gloriam.</p>	<p>Ojciec – co do miłosierdzia, ponieważ z ojcowską czułością do nas przyszedł i nas odkupił, i usprawiedliwił, i uszczęśliwił: przyszedł przez człowieczeństwo, odkupił przez mękę, usprawiedliwił przez łaskę, uszczęśliwił przez chwałę.</p>
<p>Princeps justitia, quia reddet unicuique quod suum est, bona bonis, mala malis, bonis gloriam, malis penam.</p>	<p>Książę – co do sprawiedliwości, ponieważ odda każdemu, co jest jego, dobro dobrym, zło złym, dobrym chwałę, złym karę⁴⁰.</p>
<p>Admirabilis est ergo gloria, consiliarius sapientia, Deus natura, fortis potentia, pater misericordia, princeps justitia.</p>	<p>Przedziwnym jest zatem co do chwały, Doradcą co do mądrości, Bogiem co do natury, Mocarzem co do potęgi, Ojcem co do miłosierdzia, Księciem co do sprawiedliwości.</p>
<p><i>Vivet et dabitur ei: Quid dabitur ei? De auro Arabiae.</i> Non solum de auro, sed et de thure et de mirra. Aurum propter fulgorem divine cognitionis significat claritatem, id est fidem. Thus, propter suam redolentiam, significat bonam opinionem. Mirra, que corpora servat incorrupta, designat carnis incorruptionem.</p>	<p>„Żył będzie i zostanie mu dane”⁴¹. Cóż zostanie mu dane? „Ze złota Arabii”⁴². Nie tylko ze złota, lecz także z kadzidła i z mirry. Złoto z uwagi na blask oznacza jasność Boskiego poznania, to jest wiare. Kadzidło z uwagi na swoją woń oznacza dobrą sławę. Mirra, która zachowuje ciała niezepsutymi, oznacza niezepsucie ciała.</p>
<p>Possumus autem de mirra propter ejus amaritudinem multiplices trahere significationes. Est etenim mirra doloris, est et mirra timoris, et est mirra compunctionis, et est mirra confessionis, et est mirra satisfactionis, et est mirra exercitationis, et est mirra laboris, et est mirra subjectionis, et est mirra compassionis, est mirra quoque passionis.</p>	<p>Z miry zaś z uwagi na jej gorzkość wydożyć możemy rozmaite znaczenia. Jest bowiem mirra bólu i jest mirra strachu, i jest mirra skruchy, i jest mirra wyznania⁴³, i jest mirra zadośćuczynienia, i jest mirra ćwiczenia, i jest mirra trudu, i jest mirra postuszeństwa, i jest mirra współcierpienia, jest również mirra cierpienia.</p>

³⁸ Por. Mk 3,27; Mt 12,29.

³⁹ Por. Ap 20,3.7-9.

⁴⁰ Por. Rz 2,6; Mt 16,27

⁴¹ Ps 72(71),15.

⁴² Ps 72(71),15.

⁴³ Chodzi zapewne o wyznanie grzechów, czyli o spowiedź.

<p>Mirra doloris est quando transacta mala recogitamus, et inde dolemus. Mirra timoris est quando pro malis que commisimus futuram penam timemus. Mirra compunctionis est quando, cogente dolore et timore, de malis perpetratis compungimur. Mirra confessionis est quando mala que egimus confitendo erubescimus. Mirra satisfactionis est quando post confessionem de transgressione divine legis, Deo per afflictionem penitentiae pro modulo nostro satisfacimus. Mirra exercitationis est quando, vitiis expulsis, per diuturnum exercitium ad virtutes pervenimus. Mirra laboris est quando in sex operibus misericordiae proximo exhibendis laboramus. Mirra subjectionis est quando sublimiori propter Deum subdimur, et inde nonnunquam amaritudinem toleramus. Mirra autem compassionis est quando alienis malis compatimur. Mirra autem passionis est quando nostra mala patimur.</p>	<p>Mirra bólu jest, kiedy dokonane złe czyny rozpamiętujemy i z ich powodu bolejemy. Mirra strachu jest, kiedy przez wzgląd na zło, które popełniliśmy, drżymy przed przyszłą karą. Mirra skruchy jest, kiedy przynaglenni bólem i strachem, żałujemy za zło, którego się dopuściliśmy. Mirra wyznania jest, kiedy wyznajemy zło, którego dokonaliśmy, i wstydzimy się go. Mirra zadośćuczynienia jest, kiedy po wyznaniu, że przekroczyliśmy Boże prawo, podejmując przykrą pokutę, na tyle, na ile potrafimy, zadośćczynimy Bogu. Mirra ćwiczenia jest, kiedy wyplenivszy wady, poprzez długotrwałe ćwiczenia osiągamy cnoty. Mirra trudu jest, kiedy trudzimy się, podejmując sześć uczynków, w których okazujemy miłosierdzie bliźniemu⁴⁴. Mirra postuszeństwa jest, kiedy przez wzgląd na Boga poddajemy się stojącemu wyżej od nas i kiedy przychodzi nam czasem z racji tej znosić gorycz. Mirra znowuż współcierpienia jest, kiedy współuczestniczymy w cudzych nieszczęściach. Mirra natomiast cierpienia jest, kiedy cierpimy nieszczęścia własne.</p>
<p>Habemus itaque decem species mirre: primam per dolorem, secundam per timorem, tertiam per compunctionem, quartam per confessionem, quintam per satisfactionem, sextam per exercitationem virtutum, septimam per exhibitionem bonorum operum, octavam per subjectionem, nonam per compassionem, decimam per passionem.</p>	<p>Mamy zatem dziesięć rodzajów mirry: pierwszą w bólu, drugą w strachu, trzecią w skruszce, czwartą w wyznaniu, piątą w zadośćuczynieniu, szóstą w ćwiczeniu się w cnotach, siódmą w wyświadczaniu dobrych czynów, ósmą w postuszeństwie, dziewiątą we współcierpieniu, dziesiątą w cierpieniu.</p>

⁴⁴ Por. Mt 25,35–36: „[...] (1) Byłem głodny, a daliście Mi jeść; (2) byłem spragniony, a daliście Mi pić; (3) byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie; (4) byłem nagi, a przyodzialiście Mnie; (5) byłem chory, a odwiedziliście Mnie; (6) byłem w więzieniu, a przyszliście do Mnie”. Zob. np. Krzysztof Gryz, “Uczynki miłosierdzia względem ciała i duszy. Historia i praktyka,” *Analecta Cracoviensia* 48 (2017), 57–83, zwł. 63, <https://doi.org/10.15633/acr.2017>.

Offeramus, fratres, et nos, nato Domino aurum, thus et mirram: aurum per fidem, thus per bonam opinionem, mirram per carnis nostre incorruptionem et secundum superiorem multiplicem mirre divisionem. Et quia nichil sine divina gratia possumus, ipsam semper imploremus ut per ejus auxilium valeamus hanc offerre oblationem, et ad eternam pervenire retributionem, quod ipse prestare dignetur, qui vivit et regnat.	Narodzonemu Panu ofiarujemy i my, bracia, złoto, kadzidło i mirrę: złoto przez wiarę, kadzidło przez dobrą sławę, mirrę przez niezepsucie naszego ciała – zgodnie z przeprowadzonym powyżej wielorakim podziałem mirry. A ponieważ nic nie możemy bez Bożej łaski, właśnie o nią zawsze prosimy, abyśmy przy jej pomocy byli w stanie ofiarę tę złożyć i do wiecznej nagrody dotrzeć, co niechaj raczy dać ten, który żyje i króluje.
--	---

Kazanie XVIII Bądźmy tedy, bracia najdrożsi, duchowymi

<i>Ecce concipies, et paries filium.</i>	„Oto poczniesz i porodysz syna” ⁴⁵ .
In Annuntiatione dominica, fratres carissimi, locuturi, compendiosum vobis sermonem faciemus, ne vestram dilectionem honeremus. Et quia modum sacratissime conceptionis multis Scripturis exponentibus nostis, placet ipsum modum illibatum preterire, et aliquid quod vestros mores edificet proferre.	Skoro przemawiać mamy, bracia najdrożsi, w Zwiastowanie Pańskie, wygłosimy wam kazanie użyteczne, aby nie obciążać waszej miłości. A ponieważ, przywołując wiele Pism ⁴⁶ , poznaliście sposób najświętszego poczęcia, wydaje się słusznym, by pominąć [milczeniem] ów sposób przeczysty, dostarczając czegoś, co zbuduje wasze obyczaje.
Debemus, fratres, nosmetipsi mater esse Christi, si volumus esse justi, si volumus esse beati, justi per gratiam, beati per gloriam. Debemus Christum concipere, Christum parturire, Christum parere, Christum natum possidere.	My sami, bracia, winniśmy być matką Chrystusa, jeśli być chcemy sprawiedliwymi, jeśli być chcemy szczęśliwymi – sprawiedliwymi przez łaskę, szczęśliwymi przez chwałę. Winniśmy Chrystusa poczynać, Chrystusa nosić ⁴⁷ , Chrystusa rodzić, narodzonego Chrystusa posiadać.
In generatione carnali prima est conceptio, secunda parturitio, tertia partus, quarta nati possessio in qua est gaudium <i>quia natus est homo in mundo, nec meminit</i>	W narodzinach cielesnych pierwsze jest poczęcie, drugie noszenie ⁴⁸ , trzecie poródzenie, czwarte posiadanie porozonego, które przynosi radość, „wszak

⁴⁵ Łk 1,31; por. Iz 7,14.

⁴⁶ Idzie zapewne o proroctwa starotestamentowe.

⁴⁷ Chodzi oczywiście o ciążę. Trudno więc w tym kontekście oddać łaciński czasownik *parturire*.

⁴⁸ Nie sposób oddać w polszczyźnie podobieństwa między łacińskimi czasownikiem *parturire* (nosić) a rzeczownikiem *parturitio* (noszenie, ciąża). Polskimi ekwiwalentami odnośnego rzeczownika będą zamiennie słowa „noszenie” i „ciąża”.

<p>mater <i>pressure</i> transacte. In spirituali autem hac generatione prima est fides, secunda bona voluntas, tertia bona actio, quarta eterna beatitudo.</p>	<p>narodził się człowiek na” świat i matka nie „pamięta o cierpieniu” minionym⁴⁹. W duchowych zaś tych narodzinach pierwsza jest wiara, druga – dobra wola, trzecie jest dobre działanie, czwarte – szczęście wieczne.</p>
<p>In carnali generatione prima est conceptio in commixtione maris et femine, quando femina retento semine fecundatur. Deinde parturitio, id est partus paratio, fetus videlicet concepti augmentatio, vegetatio, membrorum formatio et dispositio, sensificatio hominis atque perfectio. Deinde sequitur partus, id est fetus editio, in qua est maximus matri dolor, angustia, labor et clamor. Ad ultimum sequitur nati filii possessio, in qua prenimio gaudio quod natus est homo in mundo, mater preterite <i>pressure</i> non recordatur.</p>	<p>W narodzinach cielesnych pierwsze jest poczęcie, polegające na połączeniu się męskiego i żeńskiego, kiedy kobieta, otrzymawszy nasienie, staje się płodna. Następnie jest ciąża, czyli przygotowywanie porodu, a mianowicie powiększanie poczętego płodu, ożywienie, kształtowanie się i układanie członków, wytworzenie zmysłów⁵⁰ człowieka i wydoskonalenie. Potem następuje poród, czyli wydanie płodu, z którym wiążą się bardzo wielki ból matki, udręka, wysiłek i krzyk. Na ostatku jest posiadanie narodzonego dziecka, kiedy z uwagi na nadzwyczajną radość, że oto człowiek przyszedł na świat, matka nie pamięta już minionego cierpienia⁵¹.</p>
<p>Sic in spirituali generatione, in qua Deus mas est, anima femina, quando ipse Deus anime conjungitur, concipit anima Christum per fidem. Fides namque prima est omnium bonorum, <i>sine</i> qua <i>impossibile est placere Deo</i>, sicut impossibile est nature ut sine semine generetur homo. Deinde sequitur parturitio, quando concepta cognitio boni per bonam voluntatem augmentatur, et per affectionem sensificatur, et quasi membratim per desiderium operandi disponitur. Sequitur partus, quando foris bonum per actionem manifestatur quod prius intus</p>	<p>Podobnie w duchowych narodzinach, w których Bóg jest tym, co męskie, a dusza tym, co żeńskie, kiedy sam Bóg łączy się z duszą, dusza poczyzna Chrystusa przez wiarę. Pierwszym ze wszystkich dóbr jest bowiem wiara, „bez której nie jest możliwe, by podobać się Bogu”⁵², jak na mocy natury nie jest możliwe, by człowiek narodził się bez nasienia. Później następuje ciąża, kiedy poczęte poznanie dobra przez dobrą wolę jest powiększane, przez poruszenie obdarzane zmysłami, a przez pragnienie działania stopniowo jakby kształtowane.</p>

⁴⁹ J 16,21.

⁵⁰ Polskim odpowiednikiem występującego w tym miejscu łacińskiego rzeczownika *sensificatio* mógłby być rzeczownik „uzmysłowienie”, przy czym zastosowany w tym kontekście otrzymałby swoje, niemające nic wspólnego z powszechnie przyjmowanym, znaczenie („uksztaltowanie się zmysłów człowieka”).

⁵¹ Por. J 16,21.

⁵² Hbr 11,6.

<p>in bona voluntate continebatur, in qua est labor et clamor matris quia gravatur tunc anima propter infirmitatem et murmurationem carnis. Sed quamdiu durat partus iste, quamdiu vivitur, semper fetus iste editur, quia quamdiu est tempus vivendi, semper est tempus bene agendi. Quando vero homo moritur, tunc perfecte puer nascitur, quia in solo die mortis perfecte declaratur virtus et meritum operis. Nati filii possessio eterna beatitudo, in qua videbimus Christum et gustabimus: videbimus per contemplationem, gustabimus per dilectionem. De hujus nativitatis gaudio et fructu, scriptum est: <i>Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini, filii; merces, fructus ventris.</i></p>	<p>Wreszcie przychodzi poród, kiedy dobro, które wcześniej zawierało się wewnątrz w dobrej woli, okazuje się na zewnątrz poprzez czyn, który to poród przynosi ból i krzyk matki, ponieważ uciskana jest wówczas dusza z racji na słabość i pomruk ciała. A tak długo trwa ów poród, jak długo się żyje: zawsze płód ten jest wydawany, ponieważ jak długi jest czas życia, tak długi jest czas czynienia dobra. Kiedy zaś człowiek umiera, wtedy w sposób doskonały rodzi się dziecko, ponieważ w jednym dniu śmierci w sposób doskonały jawnymi stają się cnota i zasługa czynu. Posiadanie narodzonego syna to wieczna szczęśliwość, w której Chrystusa będziemy widzieć i kosztować – widzieć przez kontemplację, kosztować przez miłość. O radości i owocu tychże narodzin napisano: „Gdy da umiłowanym swoim sen, oto dziedzictwo Pańskie – synowie, i oto zapłata – owoc łona”⁵³.</p>
<p>Concipimus ergo Christum per fidem, parturimus per bonam voluntatem, parimus per bonam actionem, gaudebimus de nato filio per eternam retributionem.</p>	<p>Poczynamy więc Chrystusa przez wiarę, nosimy go przez dobrą wolę, rodzimy – przez dobre działanie, a ucieszymy się z narodzonego syna dzięki nagrodzie wiecznej.</p>
<p>Sciendum est autem quod carnalis anima non potest concipere Christum, sicut lignea fenestra non potest suscipere in se solarem radium; et sicut vitrea fenestra in se suscipit radium solis, et ipse radius eam intrat et penetrat, sic anima spiritualis sordibus purificata et clarificata peccatorum Christum concipit. Quid est namque in vitrea fenestra lignum, nisi corpus? Quid vitrum, nisi spiritus? Ferrum autem quod panellos ligat, eo quod ferro domentur omnia, significat rigorem severitatis, et plumbum propter ponderositatem virtutem gravitatis.</p>	<p>Należy zaś wiedzieć, że dusza cielesna nie może począć Chrystusa, jak okno drewniane nie może przyjąć w siebie słonecznego promienia; a jak okno szklane przyjmuje w siebie promień słońca i promień ten wchodzi doń i je przenika, tak dusza duchowa, obmyta i oczyszczona z brudu grzechów, poczyrna Chrystusa. Czym bowiem w oknie szklanym jest drewno, jeśli nie ciałem? Czym szkło, jeśli nie duchem? Żelazo natomiast, które wiąże szkiełka⁵⁴ tak, że wszystkie się je żelazem poskramia, oznacza rygor surowości, ołów zaś – z uwagi na ciężar –</p>

⁵³ Ps 126(127),2–3.

⁵⁴ Tłumaczenie interpretujące; łacina mówi jedynie o panelach (*panellos*).

<p>Diverse lamine diversi sunt sensus anime, quorum alii disponuntur sursum per contemplationem Dei, alii deorsum per curam sui, alii dextrorsum per dilectionem amicorum, alii sinistrorsum per dilectionem inimicorum, alii in circuitum per circumspectionem morum. Naturalis puritas vitri designat virtutes nobis datas per naturam, colores superadditi virtutes nobis collatas per gratiam.</p>	<p>cnotę powagi. Różne płytki szklane⁵⁵ są różnymi zmysłami duszy, z których jedne, celem kontemplacji Boga, umieszczone są wyżej, drugie, celem troski o samego siebie – niżej, jedne, celem miłowania przyjaciół – po stronie prawej, drugie, celem miłowania nieprzyjaciół – po stronie lewej, trzecie, celem obserwacji obyczajów – dookoła. Naturalna czystość szkła oznacza cnoty dane nam przez naturę, kolory zaś szkłu przydane oznaczają cnoty przyniesione nam przez łaskę.</p>
<p>Picture imaginum exempla significant sanctorum, que diligenter in nobis pingere debemus virtutes eorum cogitando: innocentiam Abel, justitiam Noe, fidem Abrahe, perseverantiam Ysaac, tolerantiam Jacob, castitatem Joseph, mansuetudinem Moysi, constantiam Josue, caritatem Samuelis, humilitatem David, zelum Helie, abstinentiam Danielis, precipuam sanctitatem Johannis Baptiste, humilitatem et castitatem beate Marie. Sed et crucem in nobis pingamus, cogitando continue passionem Domini, quam pro nobis sustinuit. Sic pingamus in nobis aliorum imagines sanctorum, cogitando et imitando virtutes et exempla eorum.</p>	<p>Wymalowane wizerunki wyobrażają przykłady świętych, które winniśmy w sobie pilnie odmalowywać poprzez rozważanie ich cnót: niewinności Abła, sprawiedliwości Noego, wiary Abrahama, niezłomności Izaaka, wytrwałości Jakuba, czystości Józefa, łagodności Mojżesza, stałości Jozuego, miłości Samuela, pokory Dawida, gorliwości Helego, powściągliwości Daniela, szczególnej świętości Jana Chrzciciela, pokory i czystości błogostawionej Maryi. Lecz i krzyż w sobie odmalujemy poprzez nieustanne rozważanie męki Pana, jaką zniósł On dla nas. Tak odmalujemy w sobie wizerunki różnych świętych – poprzez rozważanie i naśladowanie ich cnót i przykłady.</p>
<p>In hac itaque, fratres, mistica significatione vitree fenestre est lignum corpus, vitrum spiritus, ferrum severitas, plumbum gravitas, singule lamine singuli sensus anime, puritas vitri virtutes nobis date per naturam, colores additi virtutes nobis collate per gratiam, picture imaginum exempla sanctorum.</p>	<p>W tym to przeto, bracia, mistycznym znaczeniu okna szklanego: drewno jest ciałem, szkło – duchem, żelazo – surowością, ołów – powagą, poszczególne płytki szklane są poszczególnymi zmysłami duszy, czystość szkła to cnoty dane nam przez naturę, a kolory przydane to cnoty przyniesione nam przez łaskę, wreszcie wymalowane wizerunki to przykłady świętych.</p>

⁵⁵ Przymiotnik „szklane” dodany przez tłumacza.

<p>Simus igitur, fratres carissimi, spirituales, ut irradiemur radio solis justitie, et spiritualiter concipiamus, parturiamus et pariamus Christum Filium virginis Marie, ut sic perveniamus ad gaudium retributionis eterne, ipso prestante qui vivit et regnat.</p>	<p>Bądźmy tedy, bracia najdrożsi, duchowymi, abyśmy napromieniowani zostali promieniem słońca sprawiedliwości i w sposób duchowy poczęli, abyśmy nosili i porodzili Chrystusa, syna Dziewicy Maryi – i byśmy doszli tak do radości nagrody wiecznej, której udziela ten, co żyje i króluje.</p>
--	---

Kazanie XIX Bądźmy i my, bracia, kapłanami

<p><i>Ecce sacerdos magnus. Magnus officio, magnus merito, magnus premio, magnus suffragio. Magnus officio, quia episcopus; magnus merito, quia celo dignus; magnus premio, quia beatus; magnus suffragio, quia noster patronus.</i></p>	<p>„Oto kapłan wielki”⁵⁶. Wielki pod względem urzędu, wielki pod względem zasługi, wielki pod względem nagrody, wielki pod względem pomocy. Wielki pod względem urzędu, ponieważ biskup; wielki pod względem zasługi, ponieważ godny nieba; wielki pod względem nagrody, ponieważ błogostawiony; wielki pod względem pomocy, ponieważ nasz patron⁵⁷.</p>
<p>De cujus magnitudine Scriptura adjungit, dicens: <i>Quasi stella, quasi luna, quasi sol, quasi iris, quasi cedrus, quasi cipressus, quasi rosa, quasi liliun, quasi thus, quasi ignis, quasi vas auri solidum.</i></p>	<p>Na temat jego wielkości Pismo dodaje, mówiąc: „Jak gwiazda, jak księżyc, jak słońce, jak tęczą, jak cedr, jak cyprys, jak róża, jak lilia, jak kadzidło, jak ogień, jak naczynie całe ze złota”⁵⁸.</p>
<p>Stella est luminare in celo, et minor aliis, sole scilicet et luna, et significat bonam inchoationem: inchoationem quia minima, bonam quia luminare.</p>	<p>Gwiazda jest pochodnią na niebie – i to mniejszą od innych, od słońca mianowicie i księżyca; oznacza ona dobry początek: początek, ponieważ jest bardzo mała – dobry, ponieważ jest pochodnią.</p>

⁵⁶ Por. Syr 44,16; cytat niedosłowny.

⁵⁷ Na temat przedchrześcijańskiej instytucji patronatu, której kontynuacją jest patronat chrześcijański, zob. np. Richard P. Saller, *Personal Patronage under the Early Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002); Andrew Wallace-Hadrill, *Patronage in Ancient Society* (London: Routledge, 1989); David Konstan, “Friendship and Patronage,” in *The Blackwell Companion to Latin Literature*, ed. Stephen J. Harrison (Oxford: Blackwell, 2005), 345–59; Andrzej P. Stefańczyk, “Pater familias,” *Człowiek w Kulturze* 22 (2011–12), 207–27; John Nicols, *Civic Patronage in the Roman Empire*, Mnemosyne, Bibliotheca Classica Batava 365 (Leiden: Brill, 2014), <https://doi.org/10.1163/9789004261716>; Anja Busch, John Nicols, and Francesco Zanella, “Patronage,” in *Reallexikon für Antike und Christentum*, ed. Georg Schöllgen, vol. 26 (Stuttgart: A. Hiesermann, 2015), 1109–38.

⁵⁸ Por. Syr 50,6–13; cytat niedosłowny.

Luna, quia ab inchoatione sui per momenta, horas, dies, ebdomadas ad perfectionem proficit, perfectionem de bono in melius, de inchoatione ad perfectionem figurat.	Księżyc, ponieważ wraz z upływem chwil, godzin, dni i tygodni od swojego początku przechodzi ku doskonałości ⁵⁹ , wyobraża przechodzenie od dobrego ku lepszemu, od początku ku doskonałości.
Sol autem, quia in quantitate sua perfectus est, et in circulo plenus, nec aliquando crescit, recte perfectionem designat.	Słońce zaś, ponieważ w ilości swojej jest doskonałe i pełne w kole, i nigdy nie rośnie, słusznie oznacza doskonałość.
Yris, id est celestis arcus, quia pluviosus est et aquas semper ante se ducit, predicationem exprimit, que nos qui sine ipsa terra, sine aqua sumus irrigat, ut steriles inveniens fructuosos faciat.	Tęcza, czyli łuk niebieski, ponieważ zawsze prowadząc przed sobą wody, związana jest z deszczem, wyobraża przepowiadanie, które nas, będących bez tej właśnie ziemi, bez wody, nawadnia, ażeby znajdując nas nieurodzajnymi, uczynić nas owocującymi.
Cedrus arbor est Libani montis: Libanus interpretatur dealbatio et significat illum qui est ysopo gratie aspersus, et super nivem dealbatus. Cedrus autem, arbor Libani que in altum se subrigit et ad sublimia se extollit, spem designat justi, per quam se a terrenis ad celestia speranda sublimiter extendit.	Cedr jest drzewem góry Libanu: „Liban” tłumaczy się jako „wybielenie” i oznacza tego, kto skropiony został hizopem łaski i nad śnieg wybielał ⁶⁰ . Cedr zaś, drzewo Libanu, które rozrasta się na wysokość, dosięgając tego, co najwyższe, oznacza nadzieję sprawiedliwego, dzięki której jak najwyżej rozciąga się on od tego, co ziemskie, ku nadziei tego, co niebieskie.
Cipressus est arbor odorifera et exprimit bonam opinionem, que more boni odoris circumquaque non solum per vicina, sed etiam per remota suaviter se diffundit.	Cyprys jest drzewem pachnącym i wyraża dobrą sławę, która, jak to się dzieje z pięknym zapachem, słodko rozchodzi się dookoła w miejscach nie tylko bliższych, ale także odległych.
Rosa propter suum ruborem significat martirium. Martirium aliud intus, aliud foris; intus compassione, foris passione.	Róża z racji na swoją czerwień oznacza męczeństwo. Inne męczeństwo wewnątrz, inne na zewnątrz – wewnątrz męczeństwo we współcierpieniu, na zewnątrz męczeństwo w cierpieniu.
Lilia propter mirabilem sui candorem castitatem carnis apte designant.	Lilia z uwagi na niezwykłą swą biel oznacza stosownie czystość ciała.
Thus, quia in oratione sacrificii solet offerri, orationem ad divinas aures ascendentem insinuat.	Kadzidło, ponieważ zwykło się go używać w modlitwie ofiarniczej, przedstawia modlitwę wznoszącą się ku Boskim uszom.

⁵⁹ Gdyby chcieć przekładać mniej dosłownie, można by rzec: „ku pełni”.

⁶⁰ Por. Ps 50(51),9.

<p>Ignis caritatem significat; de quo igne scriptum est: <i>Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat?</i> Iste est ignis perpetuus, qui in Veteri Testamento in altari iussus est ardere: semper enim caritas in ara cordis debet perseverare, quia sine ejus flamma non potest sacrificium aliquod cogitationis, locutionis aut operationis consecrari aut acceptabile fieri in conspectu Domini.</p>	<p>Ogień oznacza miłość; o tym to ogniu napisano: „Przyszedłem ogień zesałać na ziemię – i czegoś chcę, jeśli nie tego, by zapłonął?”⁶¹. Ów jest ogniem wiecznym, co do którego w Starym Testamencie rozkazano, aby płonął na ołtarzu⁶²: zawsze bowiem na ołtarzu serca podtrzymywana winna być miłość, ponieważ bez jej płomienia jakakolwiek ofiara myśli, mowy bądź czynu nie może ani zostać konsekrowana, ani też stać się przyjemną przed obliczem Pana.</p>
<p><i>Quasi vas auri solidum</i>: quod dicit vas significat mensuram, quod dicit auri significat sapientiam, quod dicit solidum significat constantiam.</p>	<p>„Jak naczynie całe ze złota”⁶³ – co mówi, że „naczynie” oznacza miarę; co mówi, że „ze złota” oznacza mądrość; co mówi, że „całe” oznacza trwałość.</p>
<p>Fuit itaque, fratres carissimi, sacerdos iste cujus hodie sollempnia celebramus, fuit, inquam, <i>quasi stella matutina</i> per bonam inchoationem, <i>quasi luna</i> per meliorem perfectionem, <i>quasi sol</i> per optimam perfectionem, quasi yris per predicationem, quasi cedrus per spem, <i>quasi cipressus</i> per bonam opinionem, quasi rosa per compassionem, quasi lilium per castitatem, <i>quasi thus</i> per orationem, quasi ignis per caritatem, <i>quasi vas auri solidum</i>, vas per mensuram, auri per sapientiam, solidum per constantiam.</p>	<p>Był zatem, bracia najdrożsi, kapłan ów, którego uroczystość dziś obchodzimy, był, powiadam, „jak gwiazda poranna” – przez dobry początek; „jak księżyc” – przez przechodzenie ku lepszemu; „jak słońce” – przez najwyższą doskonałość; „jak tęcza” – przez przepowiadanie; „jak cedr” – przez nadzieję; „jak cyprys” – przez dobrą sławę; „jak róża” – przez współczucie; „jak lilia” – przez czystość; „jako kadzidło” – przez modlitwę; „jak ogień” – przez miłość; „jak naczynie całe ze złota”⁶⁴: jak naczynie – przez miarę, jak złoto – przez mądrość, jak całość – przez trwałość.</p>
<p>Simus et nos, fratres sacerdotes, sanctum istum pro modulo nostro imitantes, virtutibus superioribus adornati, divinis officiis implicati, ut et nobis possit dici quod scriptum est: <i>Vos estis genus electum, regale sacerdotium</i>. Et item: <i>Sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei</i></p>	<p>Bądźmy i my, bracia, kapłanami podług miary naszej naśladowującymi tegoż kapłana, przyozdobionymi powyższymi cnotami, skrępowanymi Boskimi obowiązkami, aby i nam można było powiedzieć, co zostało napisane: „Wy jesteście rodem wybranym, królewskim kapłaństwem”⁶⁵.</p>

⁶¹ Łk 12,49.

⁶² Por. Kpł 6,1–6.

⁶³ Syr 50,10.

⁶⁴ Por. Syr 50,6–13.

⁶⁵ 1 P 2,9.

<p><i>nostris</i>. Sacrificium nostrum anima nostra est, quam debemus semper in manibus habere et immaculatam Deo offerre, sicut Psalmista ait: <i>Anima mea in manibus meis semper</i>. Istud sacrificium causa est omnium sacrificiorum, quia cetera omnia propter istud facta sunt, etiam passio Christi que causa fuit aliorum sacrificiorum ipsam precedentium. Istud primum offeramus, quia cetera sine isto nihil prosunt quamvis et ipsa magna sint, quod nos implere perficiat qui vivit et regnat.</p>	<p>I jeszcze: „Zostaniecie nazwani kapłanami Pana, sługami naszego Boga”⁶⁶. Ofiarą naszą jest nasza dusza, którą zawsze mieć musimy w rękach i niepokalaną Bogu ofiarowywać, jako rzecz Psalmista: „Dusza moja zawsze w moich rękach”⁶⁷. Ofiara ta jest celem wszystkich ofiar, jako że wszystkie inne dokonane zostały ze względu na nią – również męka Chrystusa, która była celem innych ofiar, ją poprzedzających. Złóżmy ją jako pierwszą, wszak pozostałe nic nie mogą bez niej pomóc, chociażby i były one wielkie – co niechaj da nam wypełnić ten, który żyje i króluje.</p>
--	---

Kazanie XX

Naśladowujmy, bracia, pszczołę

<p><i>Brevis in volatilibus apis, et initium dulcoris habet fructus ejus.</i></p>	<p>„Maluczka jest pszczołą między stworzeniami latającymi, a owoc jej ma pierwszeństwo wśród słodyczy”⁶⁸.</p>
<p>Sicut multa et magna nobis salutis documenta prestant minima quelibet gesta sanctorum in Scripturis, ita nonnunquam precipua virtutis exempla nobis prebent ea que minima videntur in creaturis. Apis etenim, quamvis in volatilibus sit brevis, magna nobis tamen hortamenta justitie natura et actione sua proponit.</p>	<p>Jak jakiegokolwiek najmniejsze czyny świętych [opisanych] w Pismach podsuwają nam liczne i wielkie zbawienne nauki, tak czasami stworzenia, które ze wszystkich wydają się najmniejszymi, dostarczają nam szczególnych przykładów cnoty. Pszczoła wszakże, chociaż maluczka jest pośród istot latających, to jednak naturą swoją i swoim działaniem przynosi nam wielką zachętę do sprawiedliwości.</p>
<p>Apis namque quod et presens nobis Scriptura sonat, in volatilibus brevis est, id est parva. Affert aquas ad operis sui compositionem, habet naturaliter iram, habet et aculeum per quem exercet vindictam, sine coitu est, operatur ceram, operatur mel, habet pedes, habet penas, promit susurrum, ducem imitatur et in suo volatu velox invenitur.</p>	<p>Pszczoła bowiem – co i teraz Pismo nam ogłasza – między stworzeniami latającymi jest maluczka, czyli niewielka⁶⁹. Znosi wody, aby ukształtować swoje dzieło; ze swej natury gniewa się; posiada także żądło, którym wymierza karę; nie spółkuje; wytwarza wosk; wytwarza miód; ma odnoża; ma skrzydełka; brzęczy; podąża za wodzem, a w swoim locie jest szybka.</p>

⁶⁶ Iz 61,6.

⁶⁷ Ps 118(119),109.

⁶⁸ Syr 11,3.

⁶⁹ W łacińskim oryginale występują tu dwa różne synonimiczne słowa: *brevis* i *parva*.

Hec autem omnia que de api diximus spiritaliter de qualibet fideli anima convenienter intelligimus. Ipsa namque brevis sive parva est per humilitatem, dum non vult altum sapere, sed timere, et quanto sese sentit per justitiam sublimiorem, tanto magis se satagit humiliare. Sumit quoque in opus suum aquam dum compungitur, sive pro peccato suo, sive pro premio futuro. Habet iram, dum erga malos juste irascitur. Habet aculeum quo pungit, dum mala non solum in se, verum et in aliis, in quantum potest punit. Sine coitu est, dum semetipsam ab illicita voluptate cohibet. Ceram vero operatur, dum aliis per suam sanctitatem justitie lumen demonstrat. Mel etiam congregat, dum dulcedinem caritatis in penetalibus cordis accumulatur. Habet pedes, dum de virtute in virtutem, de bona actione in bonam actionem intrat. Habet pennas, dum ab imis ad summa per contemplationem volat. Susurrum promit, dum in omnibus Creatori gratias agit. Ducem sequitur, dum majorem quemlibet humiliter imitatur. Velox denique est, quia in omni exercitatione virtutis et exhibitione boni operis expedita est.

To zaś wszystko, co powiedzieliśmy o pszczole, jeśli pojmie się to odpowiednio w sposób duchowy, odnosi się do każdej duszy wierzącej. Ona bowiem jest maluczka czy niewielka dzięki pokorze, kiedy nie chce kosztować głębi, lecz boi się i kiedy o tyle gorliwiej zabiega o to, aby pokornieć, o ile myśli o sobie w kluczu większej sprawiedliwości⁷⁰. Używa także przy dziele swoim wody, kiedy kruszeje – albo przez wzgląd na swój grzech, albo przez wzgląd na przyszłą nagrodę. Unosi się gniewem, kiedy sprawiedliwie gniewa się na złych. Posiada żądło, którym kłuje, kiedy na tyle, na ile może, karze zło – nie tylko w sobie, ale również i w innych. Nie spółkuje, kiedy od zdrożnej pożądliwości powstrzymuje samą siebie. Wosk zaś wytwarza, kiedy przez swoją świętość okazuje innym światło sprawiedliwości. Zbiera również miód, kiedy we wnętrzu serca składa słodycz miłości. Ma odnóża, kiedy przechodzi od cnoty do cnoty, od dobrego uczynku do dobrego uczynku. Ma skrzydełka, kiedy dzięki kontemplacji przelatuje od tego, co najniższe, do tego, co najwyższe. Brzęczy, kiedy we wszystkim składa dzięki Stworzycielowi. Podąża za wodzem, kiedy pokornie naśladuje kogokolwiek większego [od siebie]. Wreszcie jest szybka, ponieważ prędko ćwiczy się w każdej cnotie i zaprawia się w czynieniu każdego dobra.

⁷⁰ Dosłownie: „o ile myśli o sobie przez wyższą sprawiedliwość”.

<p>Habet itaque fidelis anima, sicut apis, brevitatem, id est parvitatem, per humilitatem, aquam in opus suum per compunctionem, iram per justitiam, aculeum per vindictam, caret coitu per continentiam. Habet ceram per boni exempli demonstrationem, mel per caritatem, pedes per bonam actionem, penas per contemplationem, susurrum per gratiarum actionem. Sequitur duces per majoris imitationem; velox est per cuiuslibet virtutis et operis expeditionem.</p>	<p>Cechuje więc duszę wierzącą, niczym pszczołę, maluczkosć, czyli niewielkość – przez pokorę; woda, jaką wykorzystuje w swoim dziele – przez skruchę; gniew – przez sprawiedliwość; żądło – przez karę. Pozbawia się ona spótkowania przez wstrzemięźliwość. Wytwarza wosk przez ukazywanie dobrego przykładu, a miód – przez miłość. Ma odnoża przez dobre działanie i skrzydła przez kontemplację. Brzęczy poprzez składanie podziękowań. Podąża za wodzem, kiedy naśladuje większego [od siebie]. Jest szybka przez przedsiębranie jakichkolwiek cnoty i uczynku.</p>
<p>Imitemur, fratres, apem, ut mereamus habere initium dulcoris per medullam caritatis, per dulcedinem superne beatitudinis, ipso prestante qui vivit et regnat.</p>	<p>Naśladujmy, bracia, pszczołę, abyśmy zastrzyżeni, by w miąższu miłości i słodkości najwyższego szczęścia otrzymać pierwszeństwo wśród słodczy, którego udziela ten, który żyje i króluje.</p>

Kazanie XXI

Czy wolno o człowieku powiedzieć, że ma członki duchowe?

<p><i>Sana me, Domine, et sanabor.</i></p>	<p>„Ulecz mnie, Panie, a wyzdrowię”⁷¹.</p>
<p>Homo, quamdiu in iustitia perstitit, sanus fuit, sed postquam per culpam corruit, gravem languorem incidit. Et qui ante culpam in omnibus spiritualibus membris suis habuit sanitatem, post culpam in omnibus patitur infirmitatem. Clamet igitur necesse est: <i>Sana me, Domine, et sanabor.</i></p>	<p>Człowiek, jak długo trwał w sprawiedliwości, był zdrowy, lecz po tym, jak przez winę upadł, popadł w ciężką chorobę. I ten, który przed winą we wszystkich swoich duchowych członkach miał zdrowie, po winie we wszystkich swoich duchowych członkach cierpi niemoc. Jest więc rzeczą konieczną, aby wołał: „Ulecz mnie, Panie, a wyzdrowię”⁷².</p>
<p>Sed numquid est dicendus homo habere membra spiritualia? Habet membra spiritualia, scilicet virtutes. Sicut enim exterius membris sibi convenientibus formatur, sic interius virtutibus sibi concordantibus mirabiliter disponitur et ordinatur, et ipsa membra corporis virtutes figurant substantie spiritualis.</p>	<p>Lecz czy wolno powiedzieć o człowieku, że ma członki duchowe? Ma członki duchowe, mianowicie cnoty. Jak bowiem zewnętrznie nadaje sobie postać poprzez odpowiednie ułożenie członków, tak wewnętrznie w sposób przedziwny kształtuje się i porządkuje, uzgadniając ze sobą cnoty – i tak właśnie członki ciała wyobrażają cnoty substancji duchowej.</p>

⁷¹ Jr 17,14.

⁷² Jr 17,14.

<p>Caput significat mentem: quemadmodum namque caput summum obtinet locum inter membra, ita mens inter virtutes anime principalis esse videtur, et summa. Et sicut capilli de capite surgunt varii: citrini, rufi, candidi, nigri, sic de mente cogitationes procedunt diverse: benigne, malitiose, munde, immunde. Oculi designant contemplationem: quo modo namque oculis corporis foris visibilia cernimus, sic radiis contemplationis invisibilia contemplantur. Per nares discretionem accipimus: naribus etenim odores ac fetores discernimus, et ideo per nares virtutem discretionis non inconvenienter significamus. Aures expriment obedienciam, eo quod audiendi obediendique sint instrumentum. Os insinuat intelligentiam: sicut quippe ore cibum recipimus, ita virtute intelligentie pastum divine lectionis captamus. Dentes vero significant meditationem, quia sicut dentibus receptum cibum comminimus, ita meditationis officio panem lectionis acceptum subtilius discutimus ac dividimus. Lingua quoque, quia ipsa sermonem format, eloquentie pulcritudinem non inconvenienter designat.</p>	<p>Głowa oznacza umysł: jak wszakże głowa zajmuje najwyższe miejsce między członkami, tak umysł wydaje się być pierwszym i największym między cnotami duszy. A jak z głowy wyrastają różne włosy: cytrynowe, rude, białe, czarne, tak z umysłu pochodzą różnorodne myśli: życzliwe, złośliwe, czyste, nieczyste. Oczy oznaczają kontemplację: jak bowiem oczyma ciała postrzegamy zewnętrznie rzeczy widzialne, tak promieniami kontemplacji oglądamy rzeczy niewidzialne. Przez nozdrza rozumiemy rozróżnienie: dzięki nozdrzom wszakże odróżniamy woń od smrodu i dlatego nader stosownie przyjmujemy, że nozdrza oznaczają cnotę rozróżniania. Uszy wyrażają posłuszeństwo, a to stąd, iż stanowią narząd słuchania i bycia posłusznym. Usta przedstawiają pojętność: jak bowiem poprzez usta przyjmujemy pokarm, tak poprzez cnotę pojętności pozyskujemy paszę Boskiej lektury. Zęby zaś oznaczają medytację, ponieważ jak zębami rozdrabniamy przyjęty pokarm, tak dzięki praktyce medytacji bardzo dokładnie dzielimy i badamy przyjęty chleb lektury. Język natomiast, jako że on to kształtuje mowę, nader stosownie oznacza piękno wymowy.</p>
<p>Per collum etiam, humeros, dorsum, eo quod ipsis honera solent imponi, recte patientiam intelligimus. Per brachia autem, quia in ipsis est magna fortitudo, virtutem fortitudinis accipimus. Manus, propter quod ipsis operamur, significant operationem. Sic pectus, quia per ipsum reluctando resistimus adversario, constantiam figurat. Cor quoque, quia in ipso sapientia continetur, sapientiam designat. Mamille doctrinam expriment: sicut etenim mater duabus mamillis filios suos enutrit, sic quilibet pius doctor doctrina dilectionis Dei et proximi imperfectos quosque ad perfectionem justifie provehit.</p>	<p>Z kolei przez kark, barki i plecy, z tego powodu, że nakładane na nie bywają ciężary, słusznie pojmujemy cierpliwość. Przez ramiona zaś, ponieważ jest w nich wielka siła, rozumiemy cnotę siły. Ręce, z tego względu, że nimi działamy, oznaczają działanie. A pierś, ponieważ dzięki niej opieramy się przeciwności, której należy się sprzeciwić, wyobraża stałość. Natomiast serce, gdyż w nim zawiera się mądrość, oznacza mądrość. Sutki wyrażają naukę: jak wszakże matka karmi swoich synów dwoma sutkami, tak każdy pobożny uczoney prowadzi wszystkich niedoskonałych ku doskonałej sprawiedliwości nauką o miłości Boga i bliźniego.</p>

<p>Per ventrem memoriam intelligimus: sicut namque corporalem cibum, ore acceptum, dentibus comminutum, in ventrem trahimus, ut ibi decoquatur et membris omnibus distribuatur, ut ex ipso membra roborentur, sic spiritualem cibum, intelligentia cognitum, meditatione discussum et subtiliatum, intra memoriam condimus, ut illic amoris igne coctus virtutibus omnibus administratur et dividatur ut ex eo confortentur. Sed quemadmodum quibusdam corporeus cibus comestus minime proficit, quia ipsis nimiam ventris solutionem patientibus statim emittitur, ita quibusdam cibus spiritualis acceptus non prodest, quia ipsis per nimiam negligentiam resolutis, de memoria subito lapsus amittitur. Qui autem cibum talem acceptum per memoriam retinet et per dilectionem decoquit, confortatur, et ad devincenda mala et peragenda bona roboratur.</p>	<p>Przez brzuch rozumiemy pamięć: jak bowiem pokarm cielesny, przyjęty ustami i rozdrobniony zębami, przenosimy do brzucha, aby tam został przetrawiony i rozdzielony na wszystkie członki, by członki nim się wzmocniły, tak pokarm duchowy, poznany rozumem, a przebadany i ścięty medytacją, składamy do pamięci, aby tam, przetrawiony ogniem miłości, dzielony i dostarczany był do wszystkich cnot, by się nim krzepiły⁷³. Lecz jak spożyty pokarm cielesny niewiele niektórym ludziom dopomaga – ponieważ jeśli nęka kogoś chroniczne rozwolnienie⁷⁴, to pokarm natychmiast jest zeń wydalany – tak też przyjęty pokarm duchowy nie pomaga niektórym ludziom – ponieważ jeśli ktoś przez zbytnią niedbałość ulega rozprzężeniu, to błęd szybko usuwany jest z pamięci. Kto zaś przyjęty pokarm duchowy⁷⁵ dzięki pamięci zatrzymuje, a dzięki miłości trawi, wzmacnia się i nabiera siły do pokonania tego, co złe, i do przeprowadzenia tego, co dobre.</p>
<p>Inferiora membra, crura videlicet et pedes, quibus corpus et movetur et velociter fertur, significant virtutum et bonorum operum perfectionem, et in ipsa perfectione velocitatem. Cruribus namque et pedibus non solum movemur, sed et velociter quandoque currimus. Dignitas pedum et manuum, eo quod sint extremitates membrorum, virtutum et bonorum operum figurant perfectionem. Ungues, quia digitorum sunt munimen, perfectionis significant soliditatem. Itaque qui habet digitos per perfectionem, unguis etiam habere diligat per perfectionis soliditatem, ne aliquando a perfectione dissolvatur, et paulatim defluendo ad nichilum redigatur.</p>	<p>Niższe członki, mianowicie nogi i stopy, dzięki którym poruszamy i szybko przemieszczamy ciało, oznaczają postęp w cnotach i dobrych uczynkach oraz szybkość w tym postępie. Dzięki wszakże nogom i stopom nie tylko się poruszamy, lecz nieraz także i szybko biegniemy. Palce stóp i rąk, dlatego że są członkami ostatnimi, wyobrażają doskonałość cnot i dobrych uczynków. Paznokcie, ponieważ stanowią ochronę palców, oznaczają umocnienie doskonałości. Tak więc ten, kto ma palce dzięki doskonałości, ceni również, że ma paznokcie dzięki umocnieniu doskonałości, aby nie odstąpił przypadkiem od doskonałości i powoli odstępując, nie powracał do nicości.</p>

⁷³ Odnośnie do Hugonowego myślenia o ludzkiej pamięci zob. następujący artykuł wraz z podaną w nim bibliografią: Damian Wierdak, „Hugona ze św. Wiktora mediewistyczna «arcula memoriae»... w świetle klasycznego dyskursu wokół «pamięci»,” *Resovia Sacra* 29 (2023), 617–32, <https://doi.org/10.52097/rs.2022.617-632>.

⁷⁴ W oryginale występuje tu wyrażenie *ventris solutio*.

⁷⁵ Dosłownie: „taki”.

<p>Membra igitur hominis exterioris virtutes designant hominis interioris. Caput designat mentem, capilli cogitationes, oculi contemplationem, nares discretionem, aures obedientiam, os intelligentiam, lingua eloquentiam; collum, humeri, dorsum patientiam et longanimitatem; brachia fortitudinem, manus operationem, pectus constantiam, cor sapientiam, mamille doctrinam, venter memoriam. Inferiora membra, quibus corpus movetur, virtutum et bonorum operum perfectionem, et in ipsa perfectione velocitatem; digiti pedum et manuum, qui sunt extremitates membrorum, bonorum operum designant perfectionem; ungulae, que sunt digitorum munimen, perfectionis designant soliditatem. Interiora membra virtutes occultas, exteriora manifestas, ossa boni operis internum vigorem, cutis ejusdem operis superficiem.</p>	<p>Członki przeto człowieka zewnętrznego oznaczają cnoty człowieka wewnętrznego. Głowa oznacza umysł, włosy – myśli, oczy – kontemplację, nozdrza – rozróżnienie, uszy – postuszeństwo, usta – pojętność, język – wymowę; kark, barki i plecy – cierpliwość i wytrwałość; ramiona – siłę, ręce – działanie, pierś – stałość, serce – mądrość, sutki – naukę, brzuch – pamięć. Członki niższe, dzięki którym poruszamy ciało, oznaczają postęp w cnotach i dobrych uczynkach oraz szybkość w tym postępie; palce stóp i rąk, które są ostatnimi z członków, oznaczają doskonałość dobrych uczynków; paznokcie, które stanowią ochronę palców, oznaczają umocnienie doskonałości. Członki wewnętrzne oznaczają cnoty ukryte, członki zewnętrzne – cnoty jawne: kości – siłę wewnętrzną dobrego czynu, skóra – stronę zewnętrzną⁷⁶ tego właśnie czynu.</p>
<p>Si quis autem istorum integritatem et sanitatem adipiscitur membrorum, ut videlicet caput habeat sanum per incorruptionem mentis, capillos candidos per munditiam cogitationum, faciem rubicundam per fervorem caritatis, oculos claros per fulgorem superne contemplationis, et ceterorum, sicut scriptum est, possideat decorem membrorum, iste vere forma speciosus esse comprobatur. Sicubi autem alicujus vitii contagio leditur, ibi protinus decor interne pulcritudinis violatur.</p>	<p>Jeśli zatem ma ktoś te właśnie członki nienaruszone i zdrowe – a mianowicie przez niezepsutość umysłu ma zdrową głowę, przez czystość myśli ma białe włosy, przez ogień miłości ma twarz rumianą, przez blask najwyższej kontemplacji ma oczy jasne – i jeśli pozostałe jego członki, które wymieniono, okazują się przystojnymi, to zaiste uznaje się, że człowiek taki pod względem formy jest piękny. Gdziekolwiek zaś pojawia się skażenie jakkolwiek wadą, to natychmiast niszczone jest w tym miejscu wspaniałość wewnętrznego piękna.</p>
<p>Reparemus in nobis, fratres, spiritualis forme decorem, divinam imaginem, divinam similitudinem. Sed quia nec spirituales in nobis languorem sanare, nec sanitatem sine summi opere medici possumus obtinere, ad ipsum singuli proclamemus: <i>Sana me, Domine, et sanabor</i>, qui vivis et regnas.</p>	<p>Odnawiajmy w sobie, bracia, piękno formy duchowej, obraz Boży, podobieństwo Boże. A ponieważ nie potrafimy ani uleczyć w sobie duchowej choroby, ani odzyskać zdrowia bez działania największego Lekarza, to każdy z nas niechaj woła do Niego: „Ulecz mnie, Panie, a wyzdrowię”⁷⁷ – Ty, który żyjesz i królujesz.</p>

⁷⁶ Dosłownie: „powierzchnię”.

⁷⁷ Jr 17,14.

Bibliografia

- Adam de Saint-Victor. *Sekwencje*. Edited by Łukasz Libowski and Agnieszka Strycharczuk. Translated by Tadeusz Gacia, Łukasz Libowski, Marta Helena Nowak, Agnieszka Strycharczuk, Adam Wilczyński, and Piotr Wilk. With an introduction by Patrice Sicard and Agnieszka Strycharczuk. With a foreword by Tadeusz Gacia. Lublin: Wydawnictwo Academicum, 2023. <https://doi.org/10.52097/acapress.9788362475520>.
- Bajor, Wanda. “*Doctor contemplationis et amoris*. Ryszard ze św. Wiktora.” In *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, edited by Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel, and Łukasz Libowski. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023. [w druku].
- Bardski, Krzysztof. “*Clavis Pseudo-Melitona z Sardes – wczesnośredniowieczny słownik ponaddosłownej symboliki biblijnej*.” *Warszawskie Studia Teologiczne* 20, no. 1 (2007): 95–101.
- Bardski, Krzysztof. *Pokarm i napój miłości: Symbolizm w ponaddosłownej interpretacji Biblii w tradycji Kościoła*. Rozprawy i Studia Biblijne 16. Warszawa: Vocatio, 2004.
- Bardski, Krzysztof. *Słowo oczyma Gołębiczy: Metodologia symboliczno-alegorycznej interpretacji Biblii oraz jej teologiczne i duszpasterskie zastosowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 2007.
- Bardski, Krzysztof. “Wstęp.” In *Średniowieczny słownik symboliki biblijnej: Pseudo-Garnier z Langres: Alegoryczne interpretacje całego Pisma Świętego*, Pseudo-Garnier z Langres, edited, translated, and commented, with an introduction, by Krzysztof Bardski and Dominika Budzanowska-Weglenda, 11–31. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2023.
- Busch, Anja, John Nicols, and Francesco Zanella. “Patronage.” In *Reallexikon für Antike und Christentum*, edited by Georg Schöllgen, 26:1109–38. Stuttgart: A. Hiesermann, 2015.
- Châtillon, Jean. “Richard de Saint-Victor.” In *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, edited by Marcel Viller, Ferdinand Cavallera, and Joseph de Guibert, 13:593–654. Paris: G. Beauchesne, 1987.
- Chojnacka, Paulina, and Marcin Jan Janecki. “De Verbo Dei Hugona ze św. Wiktora. Wprowadzenie i przekład.” *Biblica et Patristica Thoruniensia* 12, no. 3 (2019): 305–30. <https://10.12775/bpth.2019.017>.
- Emery, Kent. “Richard of St. Victor.” In *A Companion to Philosophy in the Middle Ages*, edited by Jorge J. E. Gracia and Timothy B. Noone, 588–94. Wiley-Blackwell, 2003.
- Eucheriusz z Lyonu. “Zasady rozumienia duchowego.” In *Dzieła egzegetyczne: Zasady rozumienia duchowego: Wyjaśnienia*, Eucheriusz z Lyonu, edited and translated, with an introduction, by Tomasz Skibiński, 39–106. Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy 84. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2023.
- Feiss, Hugh, and Juliet Mousseau, eds. *A Companion to the Abbey of Saint Victor in Paris*. Brill’s Companions to the Christian Tradition 79. Leiden: Brill, 2017. <https://doi.org/10.1163/9789004351691>.
- Gryz, Krzysztof. “Uczynki miłosierdzia względem ciała i duszy. Historia i praktyka.” *Analecta Cracoviensia* 48 (2017): 57–83. <https://doi.org/10.15633/acr.2017>.
- Konstan, David. “Friendship and Patronage.” In *The Blackwell Companion to Latin Literature*, edited by Stephen J. Harrison, 345–59. Oxford: Blackwell, 2005.

- Libowski, Łukasz. "Acharda ze św. Wiktora *Kazanie o narodzeniu błogosławionej Maryi*. Tłumaczenie z dodaniem najniezbędniejszych objaśnień." *Ateneum Kapłańskie* 182, no. 1 (2024): 30–41.
- Libowski, Łukasz. "*Ipsa quodammodo ecclesia primum baptizatur*. Hugona ze Świętego Wiktora spojrzanie na rzeczywistość sakramentu poświęcenia kościoła: piąta część drugiej księgi jego *De sacramentis christianae fidei*." *Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars* 29, no. 1 (2023): 183–220. <https://doi.org/10.25167/lis.4913>.
- Libowski, Łukasz. "Ryszarda ze św. Wiktora *O przedmiocie pisma światowego i boskiego (Liber exceptionum, cz. I, ks. II)*. Wstęp, przekład, komentarz." *Biblica et Patristica Thoruniensia* 15, no. 4 (2023): 127–46. <https://doi.org/10.12775/bpth.2022.021>.
- Libowski, Łukasz. "Śludzy harmonii. Sekwencja *Ex radice caritatis* Adama ze św. Wiktora jako wiktoryński program życia." In *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, edited by Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel, and Łukasz Libowski. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023. [w druku].
- Libowski, Łukasz. "*Studeamus ergo, fratres, [...] domum cordis nostri intrare*. Kazanie adwentowe Ryszarda ze Świętego Wiktora [*Liber exceptionum, II, X, 5*]." *Nowiny Raciborskie* 29, no. 49 (2021): 8.
- Libowski, Łukasz. "*Studeamus, fratres carissimi, studeamus tam gloriosae civitatis cives esse*. Trzy kazania Ryszarda ze Świętego Wiktora z jego *Liber exceptionum* [II, X, 1–3] – wstęp, przekład, komentarz." *Littera Antiqua* 15 (2020): 4–33.
- Libowski, Łukasz. "*Zbieraj owoce Boskich ksiąg i nimi się tucz, od nich tyj!* Ryszarda ze św. Wiktora kazanie XXII z jego *Liber exceptionum* – wstęp, przekład, komentarz." *Ateneum Kapłańskie*. [w druku].
- Libowski, Łukasz, and Piotr Wilk. "'O, szczęśliwa oblubienico Boga, duszo człowieka sprawiedliwego!'. Kazania dziewiąte, dziesiąte i jedenaste Ryszarda ze Świętego Wiktora z jego *Liber exceptionum* – wstęp i przekład." *Przegląd Tomistyczny* 28 (2022): 7–25.
- Libowski, Łukasz, and Piotr Wilk. "Ryszarda ze Świętego Wiktora *Poczet cesarzy rzymskich od Konstantyna Wielkiego do Zenona*, czyli przekład księgi ósmej z pierwszej części jego *Libri exceptionum*." *Łódzkie Studia Teologiczne* 30, no. 4 (2022): 91–107.
- Libowski, Łukasz, and Piotr Wilk. "Ryszarda ze Świętego Wiktora *Poczet cesarzy rzymskich od Oktawiana do Trajana*, czyli przekład księgi szóstej z pierwszej części jego *Libri exceptionum*." *Łódzkie Studia Teologiczne* 30, no. 1 (2021): 63–83.
- Libowski, Łukasz, and Piotr Wilk. "Ryszarda ze Świętego Wiktora *Poczet cesarzy rzymskich od Trajana do Konstantyna Wielkiego*, czyli przekład księgi siódmej z pierwszej części jego *Libri exceptionum*." *Łódzkie Studia Teologiczne* 30, no. 3 (2021): 117–38.
- Libowski, Łukasz, and Mateusz Włosiński. "*Nakazał zbudować sobie dom, by w nim odbywały się uroczystości zaślubin*. Absalona ze Sprinckirsbach kazanie XL na poświęcenie kościoła." *Łódzkie Studia Teologiczne* 32, no. 4 (2023): 171–96. <https://doi.org/10.52097/lst.2023.4.171-196>.
- Longère, Jean, ed. *L'abbaye parisienne de Saint-Victor au Moyen Age communications présentées au XIIIe Colloque d'Humanisme Médiéval de Paris (1986–1988)*. Paris: Brepols, 1991.
- Majeran, Roman, and Jerzy Misiurek. "Ryszard ze Świętego Wiktora CRSA." In *Encyklopedia katolicka*, edited by Edward Gigilewicz, 17:697–702. Lublin: TN KUL, 2012.
- Nicols, John. *Civic Patronage in the Roman Empire*. Mnemosyne, Bibliotheca Classica Batava 365. Leiden: Brill, 2014. <https://doi.org/10.1163/9789004261716>.

- Ortega y Gasset, José. “Dwie wielkie metafory (w dwusetną rocznicę urodzin Kanta).” In *Dehumanizacja sztuki i inne eseje*, Ortega y Gasset, José, translated by Piotr Niklewicz, 144–63. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA, 1996.
- Pawlikowski, Tomasz. “Ryszard ze Świętego Wiktora.” In *Powszechna encyklopedia filozofii*, edited by Andrzej Maryniarczyk, 8:880–83. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2007.
- Poirel, Dominique, ed. *L'ecole de Saint-Victor de Paris: Influence et Rayonnement du Moyen Age a l'Epoque Moderne*. Bibliotheca Victorina 22. Turnhout: Brepols, 2010.
- Poirel, Dominique. “Przechadzając się po krążgankach u św. Wiktora... Prolog.” Trans. Marcin Jan Janecki. In *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, edited by Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel, and Łukasz Libowski. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023. [w druku].
- Poirel, Dominique. “Wprowadzenie do filozofii wiktoryńskiej.” Trans. Marcin Jan Janecki. In *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, edited by Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel, and Łukasz Libowski. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023. [w druku].
- Poirel, Dominique, Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, and Michal Buraczewski, eds. *Omnium expetendorum prima est sapientia: Studies on Victorine Thought and Influence*. Turnhout: Brepols, 2021.
- Pseudo-Garnier z Langres. *Średniowieczny słownik symboliki biblijnej: Pseudo-Garnier z Langres: Alegoryczne interpretacje całego Pisma Świętego*. Edited, translated, and commented, with an introduction, by Krzysztof Bardski and Dominika Budzanowska-Weglenda. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2023.
- Richard de Saint-Victor. *Liber exceptionum: Texte critique avec introduction, notes et tables*. Edited by Jean Châtillon. Textes Philosophiques du Moyen-Âge 5. Paris: J. Vrin, 1958.
- Ryszard ze Świętego Wiktora. “O początku i podziale sztuk.” Trans. Łukasz Libowski. In *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, edited by Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, Dominique Poirel, and Łukasz Libowski. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2023. [w druku].
- Saller, Richard P. *Personal Patronage under the Early Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Skibiński, Tomasz. *L'interpretazione della scrittura in Eucherio di Lione*. Roma: Pontificia Università Lateranense, 1995.
- Stefańczyk, Andrzej P. “Pater familias.” *Człowiek w Kulturze* 22 (2011–12): 207–27.
- Vernet, Marguerite. “Les sermons in generali capitulo d’Absalon de Saint-Victor: Réflexions sur la prédication victorine de la fin du XIIe siècle.” In *Omnium expetendorum prima est sapientia: Studies on Victorine Thought and Influence*, edited by Dominique Poirel, Marcin Jan Janecki, Wanda Bajor, and Michal Buraczewski, 227–43. Turnhout: Brepols, 2021.
- Wallace-Hadrill, Andrew. *Patronage in Ancient Society*. London: Routledge, 1989.
- Wierdak, Damian. “Hugona ze św. Wiktora mediewistyczna «arcula memoriae»... w świetle klasycznego dyskursu wokół «pamięci».” *Resovia Sacra* 29 (2023): 617–32. <https://doi.org/10.52097/rs.2022.617-632>.
- Wilk, Piotr. “Przymioty świętego. Sermones VI–VIII Ryszarda ze św. Wiktora – wstęp, przekład, komentarz.” *Łódzkie Studia Teologiczne* 31, no. 4 (2022): 133–44. <https://doi.org/10.52097/lst.2022.4.133-144>.

- Wilk, Piotr. "Ryszard ze św. Wiktora, Sermo IV: Życie nasze jest jak morze – wstęp, komentarz, przekład." *Świdnickie Studia Teologiczne* 19 (2022): 149–58.
- Wilk, Piotr. "To jest ten dom, w którym Chrystus chce się zatrzymać. Absalona ze Sprinckirsbach kazanie XXXIX na poświęcenie kościoła – przekład i komentarz." *Łódzkie Studia Teologiczne* 32, no. 4 (2024): 245–60. <https://doi.org/10.52097/lst.2023.4.254-260>.

ŁUKASZ LIBOWSKI (KS. DR) – prezbiter diecezji opolskiej; dr filozofii (KUL, 2024), mgr filologii klasycznej (KUL, 2022), mgr teologii (UO, 2013); wykładowca języka łacińskiego na Wydziale Teologicznym UO; jako rozprawę doktorską przygotował edycję pierwszych dwóch ksiąg komentarza Marsyliusza z Inghen do *Metafizyki* Arystotelesa; wydał przekład traktatu *De mendacio* Augustyna z Hippony (Kraków 2022); wraz z Agnieszką Strycharczuk zredagował polską edycję *Sekwencji* Adama ze św. Wiktora (Lublin 2023).